НАЦИОНАЛЬНАЯ
БИБЛИОТЕКА
РЕСПУБЛИКИ ТЫВА
ИМ. А.С.ПУШКИНА

ШЫН

№ 17 (17661)

2009 чылдың февраль 17, вторник

Садар өртээ 4 рубль.

Ниитилел-политиктиг солун • 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

Ыраккы Мөңгүн-Тайгада

АНЫЯКТАРЫН ДЕТКИП ТУРАР

(Кожууннуң оолдар, кыстары спортка, культурага, уран чүүлге бедик көргүзүглерлиг. Эр хейлер!)

Байырлыг кежээниң киржикчилери.

Чоокта чаа Мөңгүн-Тайга кожууннуң төвү Мугур-Аксы суурнуң Чудур Артай-оол аттыг Культура бажыңынга 2009 — Аныяктар чылын кожуунга ажытканынга база 2008 чылда спортка, культура, уран чүүлге бедик көргүзүглерни чедип алганнарга тураскааткан б»айырлыг кежээни Каргы суму чагыргазы организастап эрттирген. Аңаа кожууннуң аныяк ажыл-ишчилери, сайгарлыкчылары, эки өөредилгелиг, хөй-ниитичи аныяктары кончуг идепкейлиг киришкеннер.

Байырлыг кежээге Мөңгүн-Тайга кожуун чагыргазының даргазы Алексей Очур-оол, оралакчызы Ульяна Монгуш, Каргы сумузунуң баштыңы – чагырга даргазы Андриан Шөмбүл олар сөс алгаш, Аныяктар чылы-биле база 2008 чылда спортка, культура, уран чүүлге бедик көргүзүглерни чедип алгаш, төрээн кожуунуң, Тываны алдаржытканнарга байыр чедиргеш, оларга моон-даа соңгаар чедиишкиннерни күзээш, Аныяктар чылында кожуунга, республикага болур бүгү-ле хемчеглерге идепкейлиг киржиринче аныяктарны кыйгырганнар. Ынчаар Мөңгүн-Тайга кожуунга Аныяктар чылы ажыттынган.

Байырлыг кежээге 2008 чылда тергиин көргүзүглерни чедип алган спортчуларны, культура, уран чүүлдүң төлээлерин шаңнап-мактааны кол черни ээлээн. Ол кежээ ниитизи-биле 36 кижиге хүндүлел бижиктерни, өртектиг белектерни тывыскан. Оларның аразында кожууннуң чоргааралы болур аныяктар, өөреникчилер — делегей чергелиг спорт мастери, кикбоксингиге Россияның, Тываның чемпиону, делегей чемпионаттарының хүлер, мөңгүн медальдарының эдилекчизи Солаңгы Саая, бокска спорт мастери, бокска Тываның чемпиону, кикбоксингиге Бүгү-россия турнирлериниң чемпиону, делегей чемпионадының мөңгүн медалының эдилекчизи Айдың Иргит, кикбоксингиге Тываның чемпиону Эрес Хертек, «Чурттуң эң эки уруглар тренери» деп конкурстуң регионга эрткен чадазының тиилекчизи, бокска тренер Көгелдей Хертек, уруглар аразынга сумо хүрешке Тываның чемпиону, Россия чемпионадының хүлер медалының эдилекчизи Надежда Делгер-оол, уруглар аразынга сумо хүрешке республика чемпионадының мөңгүн медалының эдилекчизи Айлаң Көже, хостуг хүрешке республика турнирлериниң чемпионнары Салгал Кара-Сал, Субудай Салчак, ТР-ниң шыдыраага кубогу дээш школачылар аразынга маргылдааның чемпиону Амур Донгак бар.

Культура, уран чүүл талазы-биле республика конкурстарынга тиилекчилер болган Тывада билдингир культура ажылдакчылары Владимир Иргит, Калбак-оол Салчак оларга база эки ажылдыг аныяктардан: сайгарлыкчы Азията Айызанга, башкы Орлан Хомушкуга, удуртукчу Аяна Монгушка болгаш өскелерге-даа тускай шаңналдарны тывыскан.

Байырлыг кежээге ол ышкаш 2008 чылдың бичии маадырлары болган — өрттенген дөрт аал чурттаар бажыңны баштай эскерип кааш өртү өжүрүп, ол оран-саваны, чурттакчыларының эт-севин камгалап арттырарынга киришкен Мугур-Аксының №1, 2 школаларының өөреникчилери Дозураш Шөмбүлдү, Чаян Натпит-оолду, Эрес Хертекти база Хиндиктиг-Хөлдүң суунга дүшкен хамаатыны камгалап алган Мугур-Аксының №2 школазының өөреникчизи Доржу Шолбанны шаңнап-мактаан.

Каргы сумузунуң баштыңы – чагырга даргазы Андриан Салчак уругларның болгаш элээдилерниң спорт школазынга суму чагыргазының мурнундан 15 муң рубльдиң сертификадын тыпсырга, аныяктар үргүлчүлелдиг адыш часкап, улуг өөрүшкү-биле хүлээп алган.

2008 чылдың бичии маадырлары.

Аныяктар чылын ажытканынга тураскааткан кежээге кожууннуң хөйге билдингир апарган культура ажылдакчылары, бот-тывынгыр артистери солун концертти көргүскен. Ол ышкаш аныяктарга дискотека, эр, херээжен командалар аразынга баскетболга маргылдаалар болгулаан.

Аныяктар чылында кожуунга янзы-бүрү хемчеглерни эрттирерин, аныяктар ортузунга аңгы-аңгы угланыышкынныг тодаргай ажылдарны чорударын кожуун, суму чагыргалары планнап турар.

Адыгжы СААЯ.

Айлаң Хомушкунуң тырттырган чуруктары.

Чылды түңнээн

КӨРГҮЗҮГЛЕРИ БАГАЙ ЭВЕС

Февраль 12-де Ветеринарлыг болгаш фитосанитарлыг хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республикада эргелели 2008 чылда кылып чоруткан ажылдарының түңнелдерин үндүрген база 2009 чылда ажыл-чорудулгазының кол сорулгаларын салган калбак хуралды эрттирген.

2008 чылда эргелелдиң кылып чоруткан ажылынга хамаарыштыр тодаргай илеткелди ук эргелелдиң удуртукчузунуң хүлээлгезин күүседип турар Айдың Ойдупаа кылган. Илеткелчиниң дыңнатканы-биле алырга, эргелелдиң ажылдакчылары эрткен чылын оларның контролюнда турар объектилерге 2727 хыналдаларны, 87 рейдилерни чоруткан, 88145 объектилерни, ооң иштинде 12390 транспортту хынап көрген. Ооң түңнелинде 1133 чурум үрээшкиннерин илереткеш, 839 сагындырыгларны берген, административтиг чурум үрээни дээш 1113 протоколдарны тургускан, ооң иштинде 16 протокол езугаар шынар чок продукцияны хавырган. Ол ышкаш 1102 чурум үрекчилеринге хамаарыштыр административтиг харыысалганы онааган, оларның аразында 630 албан-дужаалдыг кижилер, 7 юридиктиг албан черлери бар. Эргелелдиң ажылдакчылары суд органнарынче 76 херектерни киирген болгаш ооң 46-зынга хамаарыштыр ниитизи-биле 165,3 муң рубль торгаал төлээр доктаалдарны үндүргени оларның ажылының база бир түңнели болур деп, илеткелчи демдеглээн.

Хуралга ол ышкаш килдистер начальниктери Татьяна Махмутова, Игорь Салчак, Оюн-оол Монгуш болгаш өскелер-даа кылып чоруткан ажылынга хамаарыштыр эдеринчи илеткелдерни кылганнар.

Тыва Республикада Кол федералдыг инспектор Александр Попов база хуралдың ажылынга киржип, санал-оналын берген. Ол эргелелдиң ажылдакчылары ажылын ам-даа күштелдирип, дээштиг ажылдаарын чугаалааш, ылаңгыя конопляны узуткаарының талазы-биле айтырыгны эң чугулалап көөрүн, аңаа көрдүнген акша-төгерикти долузу-биле шиңгээдип алырын, «Гаруда» садыг төвүнде болгаш өске-даа садыгларда садып турар эът продукциязының шынарын доктаамал хыналда-хайгааралга алырын онзалап демдеглээн.

Хуралдың түңнелинде 2009 чылда кылып чорудар ажылының сорулгаларын салып, эргелелдиң эки ажылдыг ажылдакчыларынга шаңнал-макталдарны тывыскан.

Бистиң корр.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫНЫҢ АЙТЫЫШКЫННАРЫ

В.О.Тарыманың дугайында

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының чанында Хөйнинтиниң айыыл чок чорууну чөвүлелиниң Секретариадының удуртукчузунуң албан-дужаалындан Валерий Ооржакович Тарыманы ооң өске ажылче шилчээни-биле холбаштыр хостаар.

Кызыл хоорай
2009 чылдың февраль 9
№11-РП

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының чанында Хөйнинтиниң айыыл чок чорууну чөвүлелиниң Секретариадының удуртукчузунуң дугайында

1. Тыва Республиканың Чазааның Даргазының чанында Хөйнинтиниң айыыл чок чорууну чөвүлелиниң Секретариадының удуртукчузунга Сергей Саин-Белекович Монгушту томуйлаар.
2. Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязы ооң-биле хуусаалыг албан керээзин чарар.

Кызыл хоорай
2009 чылдың февраль 10
№14-РП

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы
Ш.КАРА-ООЛ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

А.Б.Дыртыйның дугайында

1. Тыва Республиканың Саң-хөө-бюджет хайгааралының талазы-биле албанының удуртукчузунуң албан-дужаалындан Анай-Хаак Богбалдайовна Дыртыйны ооң өске ажылче шилчээни-биле холбаштыр хостаар.
2. Бо Чарлык аңаа ат салган хүнүнден эгелеп күштүг болур.

Кызыл хоорай
2009 чылдың февраль 11
№41

Тыва Республиканың Ажыл-чорудулганың чамдык хевирлерин лицензиялаар болгаш күрүнеден чурумчудар талазы-биле албанының удуртукчузунуң дугайында

1. Тыва Республиканың Конституциязының 111 чүүлүнүң 2-ги кезээниң «з» пунктузунга дүүштүр Анай-Хаак Богбалдайовна Дыртыйны Тыва Республиканың Ажыл-чорудулганың чамдык хевирлерин лицензиялаар болгаш күрүнеден чурумчудар талазы-биле албанының удуртукчузунга томуйлаар.
2. Бо Чарлык аңаа ат салган хүнүнден эгелеп күштүг болур.

Кызыл хоорай
2009 чылдың февраль 12
№42

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызының – Тыва Республиканың көдээ ажыл-агыйы болгаш аъш-чем сайыдының хүлээлгелериниң күүседикчизиниң дугайында

1. Тыва Республиканың Конституциязының 111 чүүлүнүң 2-ги кезээниң «ж» пунктузунга, Тыва Республиканың «Тыва Республиканың Чазааның дугайында» Конституция хоойлузунуң 7 чүүлүнге дүүштүр Валентин Иванович Енданы Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызының – Тыва Республиканың көдээ ажыл-агыйы болгаш аъш-чем сайыдының хүлээлгелерин күүседиринге томуйлаар.

Кызыл хоорай
2009 чылдың февраль 14
№43

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы
Ш.КАРА-ООЛ.

Саң-хөө кризизи болгаш бүдүрүлге

ДЕТКИМЧЕ НЕГЕТТИНИП ТУРАР

- ***Инвалидтер бүдүрүлгезинде ажылчын олуттар чоорту эвээжеп, хагдынып болурунуң чидиг барымдаалары тургустунуп турар***

Эрткен чылдың түңнели-биле республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң аразында «Кызылдың караа көрбестерниң өөредилге-бүдүрүлге чери» кызыгаарлаттынган харысалгалыг эштежилге бедик көргүзүглерни чедип алган бүдүрүлгениң бирээзи болуп турар. Ооң-биле чергелештир бүдүрүп үндүрүп турар продукциязының шынары база хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылы дээш «Бүгү-россияның Хүндүлел ному» федералдыг даңзыже кирген республиканың чаңгыс бүдүрүлгези болуп турар.

Мурнакчы даараныкчы Ирина Ооржак.

Девискээрниң социал-экономиктиг хөгжүлдезинге бодунуң ажыл-чорудулгазы-биле деткимчени берип турар,бюджет өзүлдезинге болгаш социал адырга бодунуң төлептиг үлүүн киирип чоруур, өнчүнүң аңгы-аңгы хевирлериниң эң-не эки көргүзүглерин чедип алган организациялар болгаш бүдүрүлгелери ол Хүндүлел номунче кирер. «Бүгү-россияның Хүндүлел ному» федералдыг даңзыже кирер бүдүрүлгелерни болгаш организацияларны тус черниң күүсекчи эрге-чагырга органнарының киирген саналынга үндезилеп чорудар. Хүндүлел ному субъектиде эң-не төлептиг бүдүрүлгелерни шилип тывары-биле аңаа бодунуң негелделерин салып турар. Республиканың «Караа көрбестерниң өөредилге-бүдүрүлге чери» КХН бо шаңналга төлептиг болганы ол. Черле ынчаш бо бүдүрүлге Россияга болгаш даштыкыга болган дыка хөй делгелге-ярмаркаларга киржип, хүндүлел бижиктер, дипломнар, сертификаттар болгаш медальдар-биле шаңнадып-мактадып келген.

Караа көрбестерниң болгаш багай көөр кижилерниң бистиң республикада чаңгыс бүдүрүлгези база республикада чиик үлетпүр угланыышкынныг ажылдап турар чаңгыс-ла бүдүрүлге ол. Олар даараан кылыглар,чымчак эт-сеп, ажылчын хептер дээш, ийи чүс ажыг хевирниң бараанныг продукциязын бүдүрүп үндүрүп турар. Россияда инвалидтерниң күш-ажылын ажыглап турар 32 бүдүрүлге бар, ооң бирээзи бистиң республикада турары өөрүнчүг болбайн аан. Бүдүрүлгениң өзүлдезиниң көргүзүглерин бедидер, ачы-дузаның хемчээлин улгаттырар, ажылчыннарның профессионал деңнелин бедидер болгаш ажылчын олуттарны камгалап арттырар дээш бүдүрүлгениң чиңгине директору Л.М.Джевало хөй ажылдарны чорудуп турар.

Дааранылга цегинде.

Бүдүрүлге 2008 чылда 13,6 млн. рубльдиң бараанныг продукциязын бүдүрүп үндүрген болгаш сайгарган, 2007 чыл-биле деңнээрге, 136,5 хуу өскен. Эрткен чылын күрүне чагыы 4,5 млн. рубльге кирген азы нииити планның 33 хуузу болуп турар. Бо хүнде бүдүрүлгеде 53 кижи ажылдап турар, а ооң 30-и — инвалидтер азы нииити ажылчыннарның 56,6 хуузу. Эрткен чылын күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң 141,3 хуу өскени-биле, республикада эң бедик көргүзүглерни чедип алган бүдүрүлгениң бирээзи болуп турар.

Эрткен чылын «Продукцияның бедик шынары болгаш ону девискээр рыногунда идепкейлиг сайгарып турары дээш» «ТываЭкспо-2008» регионнар аразының делгелге-ярмарказының дипломну-биле шаңнаткан. Моолдуң Улангом хоорайга делегей чергелиг «Барыын регионнарның кады ажылдажылгазы» делгелге-ярмаркага бодунуң бүдүрген бараанныг продукциязын делгеп салгаш, делегей делгелгезиниң Хүндүлел бижии-биле шаңнаткан.

Тыва Республиканың Чазааның сүмелээни-биле Күш-ажыл болгаш социал политика,Кадык камгалал, Өөредилге,эртем болгаш аныяктар политиказы яамыларының чагыгларын база Күрүне Думазының депутады Лариса Шойгунуң бодунуң хууда чагыын алгаш, ону үезинде бедик шынарлыг күүседип бергеннер.

Чуртта тургустунуп келген экономиктиг болгаш саң-хөө кризизи бүдүрүлгеде нарын байдалды тургузуп турар. Амгы үеде бүдүрүлге саң-хөө талазы-биле берге байдалда турар. Эрткен чылдың төнчүзүнде кредитор өрениң түңү 1500 муң рубль четкен, ооң иштинде материалдар дээш 490 муң рубль, үндүрүглерде 366,1 муң рубль болуп турар. 2003 чылда сайгарлыкчы чорукту деткиир фондудан алган 500 муң рубль чээлиниң чүгле чартыын төлээн. Ынчангаш ам бүдүрүлгениң чээли алыр аргазы чок болуп турар.

2002 чылдан эгелеп инвалидтерниң күш-ажылын ажыглап турар бүдүрүлгелерниң чиигелделерин ап каапканы-биле бүдүрүлге мындыг нарын байдалда келген. Кадыкшылы кызыгаарлаттынган кижилерниң ажылдап турар бүдүрүлгезиниң чарыгдалы дыка улуг болур, ынчалза-даа олар үндүрүглерни болгаш өске-даа төлевирлерни өске бүдүрүлгелер-биле деңге төлеп турарлар. Эрткен чылын бүдүрүлге республика бюджединче 1,5 млн. рубльдиң үндүрүүн шилчиткен.

Ажылчын олуттарны бүрүнү-биле камгалап арттырар акша-хөреңги чок болганы-биле, бүдүрүлгеде ажылчыннарның кызырылдазы, оожум-даа болза, чоруп эгелээн. Бо кончуг дүвүренчиг айтырыг болуп турар. Аъш-чемниң өртээ хүннүң өзүп турар апарган үеде инвалид кижи ажыл чок артып каары дүвүренчиг болбайн канчаар. Хайгаарал органнары өрт-сигнализация тургузуунуң, электри хандырылгазының талазы-биле дыңнадыгларны бижип эгелей берген, а бүдүрүлгеде ону септеп кылыптар акша-хөреңги чок болуң турар.

Бүдүрүлгениң удуртукчузу Л.М.Джевало хол куруг олурбайн, Чазак деңнелинче дилегни киирип, республиканың яамылары болгаш ведомстволары-биле күрүне чагыын киирер талазы-биле чугааны чорудуп, бодунуң талазындан болдунар-ла хемчеглерни ап чорудуп эгелээн.

«Кызылдың караа көрбестерниң өөредилге-бүдүрүлге чери» КХН инвалидтер ажылдап турар болгаш күрүне деткимчези херегленттинип турар чаңгыс бүдүрүлге болуп турар. Бо айтырыгны хоойлужудулганың чурумунуң деңнелинге күрүне шиитпирлээр ужурлуг. Ол дугайында бараанны бүдүргени, ажылдарны күүсеткени болгаш ачы-дузаны чедиргени азы чарыгдалдарны дуглаар сорулгага юридиктиг албан черлеринге эгиттинмес болгаш эгилде чок субсидияны бээри бюджет кодекизиниң 78-ки чүүлүнде көрдүнүп турар.

Бир эвес бүдүрүлгеге чагыг кирер болза, ажыл турар,оларга ол чугула херек болуп турар. Республиканың инвалидтер ажылдап турар чаңгыс бүдүрүлгезин камгалап арттырар талазы-биле хамаарылгалыг яамылардан, ведомстволардан, ТР-ниң Чазааның талазындан деткимчени көргүзери негеттинип келген. Амдан эгелээш тодаргай хемчеглерни албас болза, бүдүрүлгеге нарын байдал тургустунуп болур. Бо талазы-биле соңгаарладып болбас хемчеглерни алыры негеттинип келген.

Сергей ХЕРТЕК.

Авторнуң тырттырган чуруктары.

Сибирьниң бирги чери дээш

ТӨЛЕПТИГ УДУРЛАНЫКЧЫЛАР БОЛГАННАР

Эрткен неделяның төнчүзүнде Кызыл хоорайга Сибирь девискээринден школа назылыг каратистер хөйү-биле чыылган. Ооң чылдагааны – республиканың найысылалынга федералдыг округтуң бичии болгаш элээди оолдар аразынга каратэниң шин-киокушишинкай хевиринге бичии 12-13, оон шору улуг назылыг 14-15 болгаш элээди 16-17 харлыг оолдар аразынга хууда бирги чери дээш маргылдаа болган.

Чемпион Далай Ондар.

Кажан ол февраль 15-те, улуг-хүнде, «Сүбедей» универсалдыг спорткомплекстиң ниити оюннар залынга хөй санныг көрүкчүлер мурнунга ажыттынып турда, аңаа чалаткан хүндүлүг аалчылар база хөй болган. Оларның аразында Афган дайынының хоочуннары – чээрби хире кижи бар. Байырлыг ажыдыышкында чыскаалыпкан «афганчы» бүрүзүнүң хөректерин тускай хөрек демдектери болгаш орден-медальдар каастап турган.

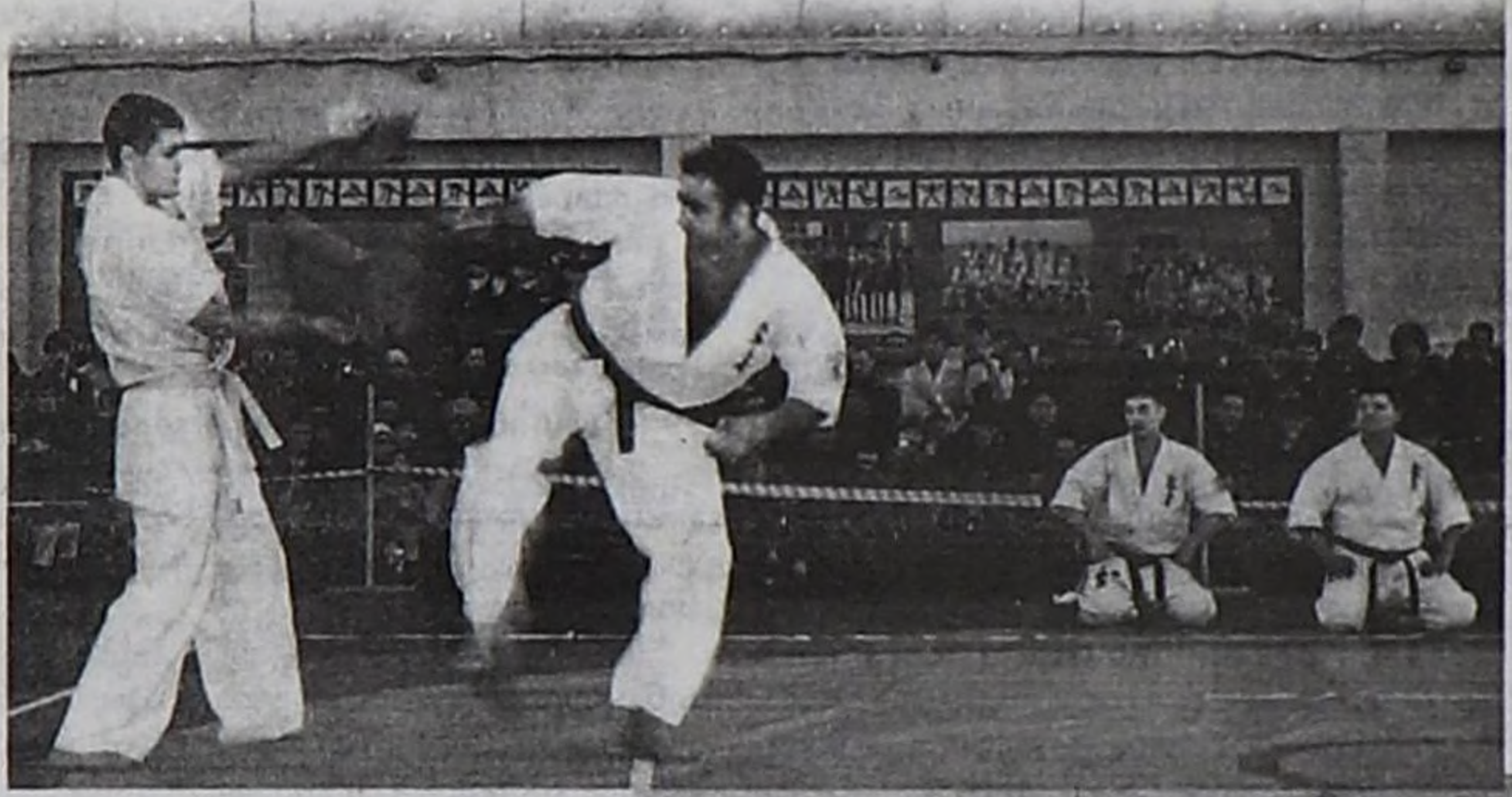

Көргүзүг оюн.

Оларның бо спортчу хемчегге киришпес аргазы чок болган. Чүгедизе СФО-нуң бо маргылдаазын совет шериглерниң кызыгаарлаттынган кезектерин афган черден үндүргенинден бээр 20 чылдаанынга – «афганчы» сактыышкын хүнүнге тураскаадып эрттирип турган. Ынчангаш маргылдааның байырлыг ажыдыышкынының үезинде чамдык «афганчы» хоочуннарга юбилейлиг медальдарны оларның удуртукчузу Л.В.Кара-оолдуң тывысканы ол.

Солун маргылдааның киржикчилеринге болгаш хөй санныг көрүкчүлерге ТР-ниң күш-ажыл болгаш социал политика сайыды К.Т.Даваа тыва Чазактың өмүнээзинден байыр чедирген. Шак-ла ындыг чылыг-чымчак сөстерни болгаш каратист оолдарга спортчу чедиишкиннерни ТР-ниң Күш-культура болгаш спорт агентилелиниң директору, «афганчы» М.Ч.Ооржак база чугаалаан. Бо маргылдаага СФО-дан өзүп орар шыырак спортчулар киришкени чугаажок. Ооң кадында эртип турган маргылдааның шаңналдыг черлериниң эдилекчилери дараазында РФ-тиң бирги чери дээш эртер маргылдаага киржир эргени чаалап алыр турган. Ынчангаш Кызылче боттарының өзүп орар шыырак каратистерин ниитизи-биле сес субъект – Тыва, Бурят болгаш Хакас республикалар, Красноярск болгаш Алтай крайлар, Новосибирск, Кемерово база Иркутск областары чоруткан. Бо субъектилерде каратэ спорту черле багай эвес сайзырап турарын маргылдааның түңнелдери сөөлүнде көргүскен.

Сегиржип алыышкын.

Каратэге бичии болгаш элээди оолдар аразынга маргылдааны бо чылын ыяап-ла Кызылга эрттире бергенинге бистиң бичии болгаш элээди каратистеривистиң ачызы улуг. Олар федералдыг округ, чурт, а харын-даа делегей чергелиг маргылдааларга доктаамал багай эвес түңнелдерни чедип ап келгеннер. Оларның аразындан Кызылдың №15 лицейиниң өөреникчизи, Европа чемпиону Амир Мунзукту сагындырарга-ла четчир. Ол бо удаа бо маргылдаага киришпээн – ооң эрге-байдалы бедик.

Өзүп орар тыва спортчуларның сөөлгү чылдарда доктаамал чедиишкиннеринге Тыва Республиканың Каратэ федерациязының удуртукчулары, билдингир тренерлер Чиңгис Алиев биле Сергей Иродовтуң ачы-хавыяазы чугаажок улуг. Оларның ажылының түңнелдерин өске девискээрлерден эштери хүндүлээр.

Бо маргылдаага ниитизи-биле 160 өзүп орар спортчу киришкен. Оларның эң хөйүн – 60 хире кижини ТР-ниң Каратэ федерациязы киириштирген. «Төрээн ханаларда» эртип турар девискээр маргылдаазынга чамдык бичии оолдар арга-дуржулга алзын дээн эчис-сорулга ындыг болган.

Маргылдааның тугун байырлыг байдалга көдүрер эргени Красноярск хоорайдан спортчу Назар Насировка берген. Ол чеже-даа аныяк назылыг болза, каратэге кара курнуң эдилекчизи, элээдилер аразында Россияның үш дакпыр чемпиону, Японияның ажык маргылдаазының шаңналдыг черинин эдилекчизи кижи-дир.

Тываның чыынды командазындан Далай Ондарны, СФО-нуң тулган чемпионун, онзалап демдеглээр ийик бис. Ол, шынап-ла, тренерлериниң-даа, чаңгыс чер-чурттугларының-даа идегелин бо маргылдаага база катап бадыткап шыдаан. Далай Ондар элээди оолдар аразынга 60 килден аар деңзиге түңнел ужуражылгага Новосибирск хоорайдан Арслан Джафаровту чиигибиле тиилээш, СФО-нуң бирги черин ийи дугаар чаалап алган.

Шак-ла ындыг чемпион атты үстүнде адааным Назар Насиров эң аар – 70 килден аар деңзиге база чаалап алган.

Маргылдаага Иркутск областың, Хакас болгаш Бурят Республикаларның чыынды командаларындан аңгыда, өскелери черле багай эвес, а харын-даа шыырак киришкен. Килдер аайы-биле солун чидиг демиселдер колдуу чаңчылчаан эрги удурланыкчылар – Красноярск крайның, Кемерово болгаш Новосибирск областарның база Тыва Республиканың командаларының аразынга эрткен деп түңнеп болур.

Эрткен бо маргылдаада килдерниң болгаш шаңналдыг черлерниң эдилекчилериниң хөй болганы-биле бо чүүлге чүгле чемпионнарның аттарын адаар бис. Ол дээрге 12-13 хар назылыг бичии оолдар аразынга Владислав Фефелов (Новосибирск, 35 кг), Давид Мигурдумян (Новосибирск, 40 кг), Амир Джафаров (Новосибирск, 45 кг.), Акоп Кригян (Красноярск, 50 кг чедир), Владимир Кошелев (Красноярск, 50 кг-ден аар), 13-14 харлыг оолдар аразынга Николай Игнатов (Красноярск, 45 кг), Егор Ларионов (Новокузнецк, 50 кг), Вячеслав Лесняков (Новокузнецк, 55 кг), Руслан Сундеев (Алтай, 60 кг чедир), Далай Ондар (Кызыл, 60 кг-ден аар), 16-17 харлыг элээди оолдар аразынга Вадим Савлов (Красноярск, 60 кг), Дмитрий Тельков (Новокузнецк, 65 кг), Руслан Эккерт (Кызыл, 70 кг чедир) болгаш Назар Насиров (Красноярск, 70 кг-ден аар) олар-дыр.

Тываның чыынды командазы ийи чемпиондан аңгыда, өске алды шаңналдыг черлерни база алган. Бистиң оолдар өске үе өөрлеринге, шынап-ла, төлептиг удурланыышкынны көргүскен.

Чемпионнар болгаш шаңналдыг черлерни алган өске-даа оолдар каратэниң шин-киокушишинкай (долу контакт) хевиринге Сибирь федералдыг округтуң чыынды командазын тургузуп, дараазында Россияның бирги чери дээш эртер шак-ла мындыг маргылдаага киржир эргени чаалап алганнар. Бирги чер дээш эрткен маргылдааның шаңналдыг черлериниң хөй санныг эдилекчилеринге кубоктарны, медальдарны болгаш дипломнарны тус-тузунда тывыскан. «Афганчыларның» өмүнээзинден Л.В.Кара-оол бо маргылдаага эки киришкен оолдарга – Павел Фефелевке, Артем Шпынька болгаш чаңгыс чер-чурттуг чемпионнарывыс Далай Ондарга база Руслан Эккертке акша шаңналдарны тускай тывыскан. Наркотиктерни садып-саарарынга контроль талазы-биле РФ-тиң Тыва Республикада федералдыг эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы Орлан Пирингиле Красноярскиден Назар Насировту эң эки техника дээш тускай шаңнал – өңнүг телевизор-биле шаңнаан.

Каратэге СФО-нуң бирги чери дээш маргылдаа ниитизи-биле организастыг эрткен.

Виктор САНДАР.

Авторнуң тырттырган чуруктары.

Селектор хуралы

ПРОКУРОРЛАР СОЦИАЛ АЛБАН ЧЕРЛЕРИНДЕ

Россияның Онза байдалдар яамызының кризистиң байдалында башкарылганың Национал төвүнге Россияның Онза байдалдар яамызының сайыды Сергей Шойгу социал байдал талазы-биле камгалаттынмаан хамаатыларның эргелерин камгалаар, өрттүң айыыл чок чоруунуң дугайында хоойлужудулганы сагыыр дугайында айтырыг талазы-биле селектор хуралын эрттирген. Россия Федерациязының Чиңгине прокурору Юрий Чайка ооң ажылынга киришкен.

Селектор хурал видеоконференция чуруу-биле эрткен. Россияның бүгү субъектилеринге бүзүрелдиг харылзааны тургускан. Тыва Республикадан аңаа федералдыг Кол инспектор Александр Попов, республиканың прокурору Павел Бухтояров, ТР-ниң иштики херектер сайыдының хүлээлгезин күүседип турар Алексей Корнеев киришкен.

РФ-тиң Чиңгине прокурору субъектилерниң прокурорларынга тускайжыткан социал албан черлери—назылап кырааннар, инвалидтер, хоочуннар бажыңнарынга, эмнелгелерге, поликлиникаларга, интернаттарга, школа назыны четпээн уруглар болгаш школа албан черлеринге өртке удур айыыл чок чоруктуң дугайында хоойлужудулганы сагып турарының байдалын дарый хынаар даалгаларны берген. Хыналдаларны чорударынга ОБЯ-ның салбырларының, регионнарның социал албан черлериниң ажылдакчыларын прокурорлар хаара тударын айыткан.

Тываның прокуратура ажылдакчылары социал албан черлериниң хыналдаларын база чорудуп турар, олар өрттүң айыыл чок чоруунуң дүрүмнерин хажыткан дыка хөй четпестерни илереткен. Хажыдыышкыннарны эдери-биле тус чер бот-башкарылга органнарының албан-дужаалдыг кижилеринге, социал албан черлериниң удуртукчуларынга сагындырыгларны берген, корум-чурум харыысалгазынга онаар дугайында хемчеглерни алган. Эрткен чылын өрттүң айыыл чок чоруунуң хоойлужудулгазын хажыткан социал болгаш өөредилге албан черлериниң удуртукчуларынга хамаарыштыр 45 хомудал билдириишкинни прокурорлар судче киирген. Ооң 39-ун судка көргеш, хандырган, артканнары — сайгарылгада.

Прокурор ажылдакчыларының мурнунда салган кол сорулга болза Коми Республикага болган ышкаш айыыл-халапты болдурбазы болур.

Тыва Республиканың прокуратуразының парлалга албаны.

Чеди-Хөлден медээлер

БАШКЫЗЫ ДЭЭШ «ААРЫП ТУРАРЛАР»

Чеди-Хөл кожууннуң «Эң эки башкы» деп ат дээш мөөрейинге Хову-Аксы ортумак школазының англи дыл башкызы Алдын-кыс Болат-ооловна Куулар бирги черни алган. Ийиги, үшкү черлерни Ольга Бичелдеевна Намчыл-оол (Хову-Аксы) биле Джамилья Багай-ооловна Сотпа тус-тузунда ээлээн. Алдын-кыс Болат-ооловнаның тиилелгезинге чоргаарланган өөреникчилери башкызы республика мөөрейинге база көскү черни ээлээр деп бүзүреп, «аарып турарлар».

ФРАНЦИЯЖЕ БААР

Хову-Аксы ортумак школазының өөреникчизи Чейнеш Сарыглар 2008 чылдың август айда Москва хоорайга болган кызыгаарлыг арга-шинектиг уругларның чогаадыкчы фестивалынга уран кылыгларын делгеп салгаш, тиилекчи болган. Аңаа Япониява болур мөөрейге киржирин сүмелээрге, ол кадыының байдалы изиг чуртка таарышпас деп тайылбырлааш, оон ойталаан. Бо чайын Францияга болур мөөрейге киржири-биле ол белеткенип турар.

Айлаң ДАРЖАА.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың Өөредилге талазы-биле хыналда болгаш хайгаарал албанының дугайында Дүрүмнү бадылаарының дугайында

2008 чылдың декабрь 12, № 725 Кызыл хоорай

2009 чылдың декабрь 29-та "Россия Федерациязының эргелерни кызыгаарладып чаартыры-биле холбашкан чамдык хоойлужудулга актыларынче өскерилгелер киириринниң дугайында" №258-ФХ Федералдыг хоойлуну күүседири-биле Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Өөредилге талазы-биле хыналда болгаш хайгаарал албанының дугайында капсырлаан Дүрүмнү бадылаар.

2. Ук доктаалды "Шын" болгаш "Тувинская правда" солуннарынга парлаар.

3. Бо доктаал 2009 чылдың январь 1-ден эгелеп күш кирер.

Тыва Республиканың Чазак Даргазының бирги оралакчызы Ш.ИРГИТ.

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың декабрь 12-те № 725 доктаалы-биле бадылаан.

Тыва Республиканың Өөредилге талазы-биле хыналда болгаш хайгаарал албанының дугайында Дүрүм

I.Ниити дүрүмнер

1. Тыва Республиканың өөредилге талазы-биле хыналда болгаш хайгаарал албаны (дараазында – Албан) Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырганың өөредилге талазы-биле хыналданы болгаш хайгааралды чорудар күрүнениң органы болур.

2. Албан Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказын харыылаар яамының хүрээлеңинге турар.

3.Россия Федерациязының Конституциязы, федералдыг конституция хоойлулары, Россия Федерациязының Президентизиниң болгаш Чазааның актылары, Тыва Республиканың Конституциязы болгаш Тыва Республиканың хоойлулары, Тыва Республиканың Чазааның Даргазының болгаш Тыва Республиканың Чазааның актылары-биле болгаш өске-даа нормативтиг эрге-хоойлулар болгаш ук Дүрүм-биле Албан бодунуң ажыл-чорудулгазын барымдаалаар.

4. Албан бодунуң ажыл-чорудулгазын күрүнениң федералдыг эрге-чагырга, Тыва Республиканың күрүнениң эрге-чагырга, тус черниң эрге-чагырга органнары-биле база хөй-нити каттыжыышкыннары-биле болгаш өске-даа организациялар-биле харылзаштырар.

II. Бүрүн эргелери

5. Албан дараазында эргелерни күүседир:

5.1. күрүнениң федералдыг эрге-чагырга органнарының өөредилгениң шынарын хынаар эргелерин санавайн, Тыва Республиканың девискээринде турар өөредилге черлеринде күрүнениң федералдыг негелделеринге дүүштүр оларның боттандырып турар өөредилге программаларынга база ол ышкаш өөренип турар кижилерниң болгаш доозукчуларның белеткелиниң шынарын, өөредилгениң шынарын федералдыг стандарттарынга дүүштүр хынаар эргелиг;

5.2. күрүнениң федералдыг эрге-чагырга органнарының чөпшээрел бээр болгаш өөредилге черлеринге күрүнениң аккредитациязын бээр эргезинден аңгыда, Тыва Республиканың девискээринде турар өөредилге черлериниң өөредилге программаларын боттандырар ажыл-чорудулгазын чөпшээрээр болгаш күрүнениң аккредитациязын бээр;

5.3. Тыва Республиканың девискээринде турар өөредилге черлериниң бүрүзүнүң ажыл-чорудулгазынга хамаарыштыр чөпшээрелдиң (лицензияның) негелделериниң күүселдезин хынаар. Бир эвес аңаа хамаарыштыр кандыг-бир хажыдыышкын илереттинген болза, өөредилге черинче ук чурум хажыдыышкынын чайладыр дыңнадыгны чорудар болгаш ону чайладырының үезин доктаадыр эргелиг.

5.4. Албанның өөредилгени чорудуп болур эргени берген чөпшээрелдериниң даңзызын база ол ышкаш Албанның өөредилге черлеринге күрүнениң аккредитациязын берген херечилелдер даңзыларын тургузар;

5.5. Россия Федерациязының эрге-хоойлуларын сагылдазын хайгаараар болгаш хынаар:

5.1.1. Тыва Республиканың девискээринде турар өөредилге болгаш эртем талазы-биле хыналданы болгаш хайгааралды чорудар күрүнениң федералдыг күүсекчи эрге-чагырга органының хүрээлеңинге хамааржыр өөредилге черлерин санавайн, өөредилге черлерин;

5.1.2. тус черниң эрге-чагырга органнарының өөредилге талазы-биле удуртулгазын;

5.6. Россия Федерациязының эрге-хоойлуларын хажыткан таварылгаларда ону чайладыр хемчеглерни хүлээп алыр база ол ышкаш өөредилгени удуртуп турар өөредилге черлеринге болгаш тус черниң бот-башкарылгазынга албан күүседир ужурлуг хемчеглерлиг айтыышкыннарын чорудар;

5.7.эрге-хоойлу езугаар чоруткан айтыышкыннарның күүселдезин хынаар;

5.8. ажыл-чорудулгазының аайы-биле тургускан хүрээлеңде күрүнениң түңнелдерниң болгаш хайгааралдың даңзызын чорудар;

5.9. өөредилге талазы-биле Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың эрге-хоойлуларының сагылдазын хынаан болгаш хайгаараан түңнелдерин сайгарылгазын чорудар, ону чаартырынга санал-оналдарны белеткээр;

5.10. өөредилгеге хамаарышкан күрүнениң регионалдыг хыналда болгаш хайгаарал талазы-биле информация системазының ажылын эгелээрин, чорударын болгаш ону ажыглаарын организастаар;

5.11. Тыва Республиканың Чазаанга берген субвенцияларның шын чараанының, баш удур сорулгаларның көргүзүглериниң дугайында квартал санында-ла илеткелди өөредилге талазы-биле хайгаарал болгаш хыналданы кылыр күүсекчи федералдыг эрге-чагыргазынче ук Албанга хүлээткен эргелерни долу болгаш шынарлыг хыналдазын база хайгааралын, өөредилгениң шынарын хынаан документилерни, медээлерни федералдыг медээлер баазазынче дамчыткан эргелериниң, дыңнадыгларын (ол ышкаш медээлер баазазын) нормативтиг эрге-чагырга актыларының экземплярларын чорудар.

5.12. Албанның ажыл-чорудулгазын харыылаары-биле республиканың бюджединден акша-хөреңгини, федералдыг бюджеттен үнген субвенцияларны ап башкарар болгаш ол акша-хөреңгини алыр эргелиг болгаш ук албанның дааскан эргелерин боттандырары-биле ажыл-херекти чорудар;

5.13. бодунуң ажыл-херээниң хүрээлеңинге хамаарышкан күрүнениң чажыды болган медээлерни камгалаар;

5.14. Россия Федерациязының эрге-хоойлулары езугаар хамаатыларны хүлээп алыышкынын организаастаар, хамаатыларның айтырыгларын өй-шаанда дарый шиитпирлээрин болгаш ханы сайгарылгазын болдурар, аңаа хамаарыштыр харыыларны үезинде бээр;

5.15. Албанның белеткелин мобилизастаарын болдурар;

5.16. Албанның хамааты күрүне ажылдакчыларының профессионалдыг белеткелин, оларның эртемин, мергежил-билиин бедидер болгаш стажировказын организастаар;

5.17. өөредилгениң хыналдазынга хамааржыр отчет документациязын болгаш өске-даа документилерни база ол ышкаш хөй чонга кызыгаарлаттынган илеткел-документилерни чыып, ону сайгарар эргелиг;

5.18. Албанның ажыл-чорудулгазының аайы-биле чыглы берген документилерни Россия Федерациязының эрге-хоойлуларынга дүүштүр четчелээрин, шыгжаарын, даңзылаарын болгаш архивче кирген документилерин ажыглаар ажыл-херекти чорудар;

5.19. күрүне хереглекчизиниң кылыр ажыл-хүлээлгезин күүседип, Албанның ажылынга болгаш хереглелинге херек барааннарның, кылыр ажылдарның чагыын тургузар, оларның хандырылгазын күүседир болгаш Албанның тургустунган ажыл-чорудулгазынга хамаарыштыр күрүнениң хереглели болур эртем-шинчилел ажылдарын чорудар;

5.20. бир эвес ол ажыл-херек федералдыг хоойлужудулгалар, Россия Федерациязының Президентизиниң болгаш Россия Федерацияның Чазааның актылары, республиканың хоойлулары, Тыва Республиканың Чазааның Даргазының, Тыва Республиканың Чазааның актылары-биле көрдүнген болза, тургускан хүрээлеңиниң аайы-биле оон өске-даа ажыл-чорудулганы күүседир;

6.Тургускан хүрээлеңиниң аайы-биле Албан бодунуң эргезин күүседир сорулга-биле дараазында эргелерни ажыглап болур:

6.1.Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың өөредилге талазы-биле хоойлужудулгаларның күүселдезин хынаан үнүүшкүннүг хыналдаларны болгаш камералдыг хыналдаларны эрттирер эргелиг;

6.2. хыналданы эрттирери-биле чугула херек материалдарны болгаш документилерни айтырар, документилерниң экспертизазын база эрттирер эргелиг;

6.3. өөредилгениң шынарын хынаан экспертизаны кылыр, өөредилге черлеринде (организацияларда) билиг чедип ап турар өөреникчилерниң аразынга тестилерни эрттирер эргелиг;

6.4. Россия Федерациязының эрге-хоойлуларынга даянып алгаш, өөредилгени чорудар ажыл-херектиң чөпшээрелин, чамдык өөредилге программаларга дүүштүр өөредилгени чорударда соксадып болур, азы болза айыттынган лицензия-чөпшээрелди кыйгыртып ап болур эргелиг база ол ышкаш өөредилге чериниң өөредилгени чорудар күрүнениң аккредитациязының херечилелин соксадып болур азы өөредилге чериниң ажылдап болуруң бадыткаан күрүнениң аккредитациязын бүрүнү-биле, чок болза чамдык өөредилге программаларын соксадып болур эргелиг;

6.5. өөредилге талазы-биле хоойлужудулгаларны хажыткан таварылгаларны болдурбас болгаш тургустунган хүрээлеңге илереттинген хажыдыышкыннарны, чурум үрээшкиннерин чайладыр база ол ышкаш эрге-хоойлу хажыткан өөредилге черлеринге, өөредилгени удуртуп турар тус черниң бот-башкарылга черинге, күүседир ужурлуг негелделерлиг айтыышкыннарны Россия Федерациязының эрге-хоойлулары-биле көрдүнген херек ужур кызыгаарлаашкынныг, сагындырыг болгаш профилактикалыг хемчеглерни ажыглаар эргелиг;

6.6. хамаатыларга болгаш юридиктиг албан черлеринге Албанның ажыл-херээнге хамааржыр айтырыгларга тайылбырларны бээр;

6.7.Албанның кылыр ажыл-херээнге хамаарышкан айтырыгларны шиитпирлээрде эртем болгаш өске-даа организацияларны, эртемденнерни болгаш специалистерни чогуур чурум-биле киириштирип болур эргелиг;

6.8.Албан бодунуң ажыл-херээнге хамаарышкан чөвүлекчи болгаш эксперт органнарын (чөвүлелдерни, комиссияларны, бөлүктерни, коллегияларны) тургузар эргелиг;

7.Россия Федерациязының Президентизиниң, Россия Федерациязының Чазааның эрге-хоойлу актылары, Тыва Республиканың Чазааның Даргазының болгаш Тыва Республиканың Чазааның эрге-хоойлу актыларындан аңгыда, Албан бодунуң харыылаар айтырыгларынга хамаарышкан нормативтиг эрге-хоойлу таарыштырылгазын кылыр база ол ышкаш күрүнениң өнчүзүн удуртур болгаш төлевирлиг хандырылганы чедирер эргези чок.

III. Ажыл-чорудулганың организациязы

8. Өөредилге талазы-биле күрүнениң политиказын ажылдап кылыр болгаш аңаа хамааржыр нормативтиг эрге-хоойлу таарыштырылгазын кылып чорудар ажылдыг федералдыг күүсекчи эрге-чагырга органы-биле дугуржуп тургаш, Албанны баштаар удуртукчуну Тыва Республиканың Чазааның Даргазы томуйлаар.

8.1.Албанның кылыр ужурлуг ажыл-херээниң күүселдезинге хамаарыштыр харыысалганы Албанның удуртукчузу алыр.

8.2. Албанның удуртукчузу оралакчылыг болур, ону Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының яамының сайыды томуйлаар болгаш ажылдан үндүрер эргелиг.

8.3. Оралакчы дарга бодунуң эргезин болгаш ажыл-херээн албан-дужаалынга дүүштүр регламент езугаар кылыр. Албанның удуртукчузу бодунуң ажыл-херээн түр када соксаткан үеде оралакчы дарга ооң ажыл-херээн кылыр.

9. Албанның удуртукчузу:

9.1.бодунуң оралакчызының кылыр ажылдарын тодарадыр;

9.2.Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының яамының сайыдынга дараазында чүүлдерни киирер:

9.2.1. Албанның Дүрүмүнүң төлевилелин;

9.2.2. Албанның ажылдакчыларының ниити чогуур санын доктаадыр болгаш ажылдакчыларның ажылының аайы-биле төлевир фондузун тургузар;

9.2.3. Албанның оралакчы даргазының албан-дужаалынга тургузарын, азы Албанның оралакчы даргазының албан-дужаалындан хостаарын саналдаар;

9.2.4. бүдүн чыл дургузунда кылыр ажыл планын болгаш Албанның ажыл-чорудулгазының баш бурунгаар көргүзүглерин база ол ышкаш ооң ажыл-херээниң дугайында отчет-илеткелди кылыр;

9.2.5. республиканың бюджедин тургузарда болгаш Албанның акша-хөреңги-биле хандырылгазының дугайында саналдарны киирер;

9.3. тургустунган тускай чурум езугаар албан-дужаалдарга ажылдакчыларны тургузар болгаш оларны ажылындан хостаар;

9.4. Албанның күрүнениң хамааты албан-биле холбашкан Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың эрге-хоойлуларынга дүүштүр айтырыгларны шиитпирлээр;

9.5. Албанның кылыр ужурлуг ажылынга хамаарышкан дужаалдарны үндүрер;

9.6. Албанның мурнундан күрүнениң эрге-чагырга органнарының, тус черниң бот-башкарылга черлериниң, организацияларының болгаш хамааты кижилер-биле харылзааны бүзүредилге чокка тургузуп болур эргелиг;

9.7.күштүг болуп турар хоойлужудулгага дүүштүр өске-даа эргелерни боттандырар;

10. Албанның ажылдакчылары хоойлужудулгага дүүштүр харыысалганы алыр;

11. Албанның ажыл-чорудулгазынга хамаарышкан чарыгдалдарының акшаландырыышкынын республика бюджединден, ол ышкаш бодунуң дорт эргелерин, ажылын күүседирде федералдыг бюджеттен үнген субвенция акша-хөреңгизин алыр.

12. Юридиктиг албан болуп, ол судка негекчи, харыысалга хүлээкчизи бооп болур, Тыва Республиканың Күрүне сүлдезин сиилбип каан, бодунуң адын бижип каан болгаш өске-даа таңмаларлыг, тускай хевирлиг штампыларлыг болгаш бланкыларлыг, Россия Федерациязының хоойлужудулгаларынга дүүштүр ажыткан агар саннарлыг.

13. Албанның турар чери – Кызыл хоорай.

Тыва Республиканың күрүнениң бюджет албан черлериниң ажылдакчыларының күш-ажыл төлевириниң чаа системазын кииреринин дугайында

2008 чылдың декабрь 12 №720 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының күш-ажыл кодекизиниң 135, 144 чүүлдеринге дүүштүр бюджет адырының ажылдакчыларының күш-ажыл төлевириниң системазын сайзыраңгыйжыдар ачы-дузаларны калбартырының болгаш оларның шынарын база күрүнениң бюджет албан черлериниң ажыл-чорудулгазының түңнелдерин бедидер талазы-биле күрүне албан черлериниң ажыл-чорудулгазын деткиир сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың күрүне бюджет албан черлериниң ажылдакчыларының күш-ажыл төлевириниң чаа системазын тургузарының дугайында Дүрүмнү бадылаар.

2. Тыва Республиканың күрүне бюджет албан черлериниң ажылдакчыларының күш-ажыл төлевириниң чаа системаларын 2009 чылдың дургузунда шимчээшкинче киирер.

3. Тыва Республиканың республика бюджединиң акша-хөреңгизиниң кол баш биликчилери болуп турар Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының органнарының удуртукчуларынга:

Тыва Республиканың адырлар аайы-биле күрүне бюджет албан черлериниң ажылдакчыларының күш-ажыл төлевириниң чаа системазын тургузарының дугайында Тыва Республиканың Чазааның доктаалдарының төлевилелдерин доктааткан чурумну 2009 чылдың январь 1-ге чедир ажылдап кылгаш дужаар;

күш-ажыл төлевирлериниң фондуларының кызыгаарынга күрүнениң бюджет албан черлериниң ажылдакчыларының күш-ажыл төлевириниң чаа системаларынче шилчииириниң болгаш күш-ажыл хоойлужудулгазынга дүүштүр ажылчыннар-биле күш-ажыл керээзиниң негелделериниң өскерилгени-биле холбашкан хемчеглерниң күүселдезиниң хыналдазын боттандырар.

4. Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызынга (Даваа):

удуртукчуларның, тускай мергежилдиглерниң, албан-хаакчыларның ниити адыр албан-дужаалдарының талазы-биле албан-дужаал шалыңнарының хемчээлдерин, ажылчыннарның ниити адыр профессияларының талазы-биле шалыңнарның хемчээлин, а ол ышкаш чугула болгаш хамаарылгалыг ажылдарда ажылдакчыларның шалыңының хемчээлин бадылаар дугайында Тыва Республиканың Чазааның доктаалының төлевилелин тургустунган чурум езугаар 2008 чылдың декабрь 30-ге чедир дужаар;

Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызының ажылдап кылган Тыва Республиканың күрүне болгаш муниципалдыг бюджет албан черлериниң ажылдакчыларының күш-ажыл төлевириниң чаа системаларын кииреринин талазы-биле методиктиг сүмелерин Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга болгаш тус чер бот-башкарылга органнарынга чедирер;

Тыва Республиканың күрүне болгаш муниципалдыг албан черлериниң күш-ажыл төлевирлериниң чаа системаларынче кирериниң талазы-биле тайылбырларны чорудар.

5. Күш-ажыл төлевирлериниң чаа системаларынга дүштүр тургускан Тыва Республиканың күрүнениң бюджет албан черлериниң ажылдакчыларының шалың төлевири (шаңналдарны болгаш өске-даа деткимче төлевирлерни санаваска) ажылдакчыларның албан-дужаал хүлээлгелериниң хемчээлин хевээр артырган болгаш ол-ла мергежилдиң ажылдарын күүседип турар күш-ажыл төлевириниң чаа системаларын кииреринин мурнунда төлеп турган шалыңындан (шаңналдарны болгаш өске-даа деткимче төлевирлерни санаваска) куду турбас ужурлуг.

6. Тыва Республиканың республика бюджединиң акша-хөреңгизиниң кол хамаарылгалыг баш биликчизиниң (күрүне бюджет албан чериниң) болгаш күрүнениң бюджеттен дашкаар бюджеттеринде баш удур көрдүнген Тыва Республиканың күрүне бюджет албан черлериниң ажылдакчыларының күш-ажыл төлевириниң хемчээли күш-ажыл төлевириниң чаа системаларже кирериниң мурнунда төлеп турганындан эвээш эвес болур ужурлуг.

7. Тыва Республиканың тус чер бот-башкарылга органнарынга 2009 чылдың дургузунда муниципалдыг албан черлериниң ажылдакчыларының күш-ажыл төлевириниң чаа системаларынга ажылдап кылгаш кииририн сүмелээр.

8. Бо доктаалдың күүселдезиниң хыналдазын Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы А.П.Дамба-Хууракка дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш.ИРГИТ.

Тыва Республиканың күрүнениң бюджет албан черлериниң ажылдакчыларының күш-ажыл төлевириниң чаа системаларын тургузарының дугайында

ДҮРҮМ

I.Ниити чүүлдер.

1. Тыва Республиканың күрүне бюджет албан черлериниң ажылдакчыларының күш-ажыл төлевириниң чаа системазын тургузарының дугайында Дүрүм (моон ыңай- Дүрүм) Россия Федерациязының Күш-ажыл кодекизиниң 135, 144 чүүлдеринге болгаш 2005 чылдың ноябрь 24-те №1382 УХ-1 Тыва Республиканың күрүне бюджет албан черлериниң ажылдакчыларының күш-ажыл төлевириниң тариф системазының дугайында Тыва Республиканың Хоойлузунга дүүштүр ажылдап кылдынган болгаш Тыва Республиканың республика бюджединиң акша-хөреңгизи-биле акшаландырып турар Тыва Республиканың күрүне бюджет албан черлериниң ажылдакчыларының күш-ажыл төлевириниң адырынга эрге-хамаарылгазынга таарыштырып турар.

2. Албан-дужаал шалыңнарын, шалың төлевириниң хемчээлин, компенсация болгаш идиг бээр деткимче төлевирлерни Россия Федерациязының Күш-ажыл кодекизинге федералдыг хоойлуларга болгаш күш-ажыл эргезиниң нормаларын тудуп турар Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың өске-даа нормативтиг актыларынга дүүштүр албан чериниң коллективтиг керээлери, дугуржулгалары локальдыг нормативтиг актылары-биле тургузар.

3. Күш-ажыл төлевириниң системаларында баш удур көрдүнгени:

Тыва Республиканың күрүне бюджет адырының албан черлериниң ажылдакчыларының күш-ажыл төлевириниң талазы-биле чаңгыс аай тариф четкизинден ойталаары болгаш удуртукчуларның, тускай мергежилдиглерниң албан-дужаал шалыңнарын болгаш ажылчын мергежил талазы-биле шалыңнарны ажыглаар күш-ажыл төлевиринче шилчиири;

оларның ажылының төнчү түңнелдеринге хамаарыштыр ажылчыннарның күш-ажыл төлевирин реформалаары;

шалың төлевириниң хемчээли тускай мергежилдиглерниң кылып турар ажылының нарыңындан, чарыгдаан күш-ажылының саныңдан болгаш шынарындан хамаарылгалыг болур;

ажылдакчыларның аттестация болгаш мергежил категориялаашкынының чаңгыс аай чурумун камгалап арттырары;

ажылдың шынарлыг түңнелдери дээш идиг бээр деткимче төлевирлерниң янзы-бүрү хевирлерин ажыглаарынга тускайлаң болуру;

ачы-дузаларның шынарын бедидери болгаш ажылдың түңнелдиин бедидери болгаш ажылдың түңнелдерин хандырары.

4. Удуртукчуларның, тускай мергежилдиглериң болгаш албан-хаакчыларның азы ажылчын мергежилдериниң аттары ажылчыннарның чаңгыс аай тариф-мергежил болгаш ажылчын мергежил справочнигинде болгаш удуртукчуларның, тускай мергежилдиглерниң болгаш албан-хаакчыларның чаңгыс аай мергежил справочнигинде айыттынган аттарга дүүшкен турар ужурлуг.

5. Албан черлериниң ажылдакчыларының күш-ажыл төлевири күш-ажылдың негелдеринден, ооң түңнелдииинден, албан чериниң болгаш ажылдакчыларның ажыл-чорудулгазының онзагай чүүлдеринден хамаарыштыр албан чери биле удуртукчунуң адынга болгаш ажылдакчыларның аразынга күш-ажылчы керээлер-биле тодараттынар.

II. Күрүнениң бюджет албан черлериниң ажылдакчыларының күш-ажыл төлевириниң системаларын тургузарының чуруму

6. Албан черлериниң ажылдакчыларының күш-ажыл төлевиринге (шалыңынга) хамааржыр чүүлдер:

удуртукчуларның, албан-хаакчыларның, тускай мергежилдиглерниң болгаш ажылчыннарның албан-дужаал шалыңнары;

компенсация хевирлиг төлевирлер;

деткимче хевирлиг төлевирлер.

7. Албан-хаакчыларның ниити адыр албан-дужаалдарның талазы-биле албан-дужаал шалыңнарының, ажылчыннарның ниити адыр мергежилдериниң шалыңнарының, а ол ышкаш чугула болгаш харыысалгалыг ажылдарда болгаш онза чугула болгаш харыысалгалыг ажылдарда хаара туттунган бедик мергежилдиг ажылчыннарның шалыңының хемчээлин тускай мергежилдиглерниң негелделеринден болгаш ажылчын мергежил ажылдарының характеристиказындан хамаарыштыр Тыва Республиканың Чазааның доктаалы-биле бадылаттынар.

8. Тускай мергежилдиглерниң негелделеринден болгаш ажылчын мергежил ажылдарының характеристиказындан хамаарыштыр албан-дужаал шалыңнарының хемчээлдерин кииириштирбишаан, хамаарышкан адырларның ажылдакчыларының күш-ажыл төлевириниң негелделерин, компенсация, деткимче төлевирлериниң даңзызын болгаш хемчээлдерин база оларны ажыглаарының чурумун Тыва Республиканың Чазааның доктаалы-биле бадылаан адырлар аайы-биле албан чериниң ажылдакчыларының күш-ажыл төлевириниң системаларының дугайында дүрүмнерде тургускан

III. Компенсация хевирлиг төлевирлерниң хевирлери

9. Компенсация хевирлиг төлевирлерге хамааржыр төлевирлер:

көдээ черге ажылы дээш төлевир;

дүнеки үеде ажылы дээш төлевир;

мергежилдерин (эрге-дужаалын) дакпырлааны, хандырып турар зоназын калбартканы, кылып турар ажылының хемчээлин улгаттырганы болгаш күш-ажыл керээзи-биле тодараттынган ажылындан хостатпайн, түр келбейн турар ажылдакчының хүлээлгезин күүсеткени дээш чедир (немелде) төлевир;

дыштаныр болгаш ажылдавас байырлал хүннеринде ажылы дээш төлевир;

артыкка ажылдааны дээш төлевир;

хоралыг болгаш айыылдыг база күш-ажылдың өске-даа негелделеринде хаара туттунган ажылдакчыларга төлевирлер;

район коэффициентизи болгаш Кыдыкы Соңгу чүкке деңнээн черлерге ажылының стажы дээш хуу немээшкини, бедик даглыг болгаш суг чогу дээш немээшкиннер.

Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органының чагыргазында турар албан черлериниң тургускан албан черлериниң чамдык хевирлериниң онзагай ажыл-чорудулгазы дээш төлевир.

IV. Идиг бээр деткимче хевирлиг төлевирлерниң хевирлери

10. Идиг бээр деткимче төлевирлерге немээшкиннер хамааржыр:

албан чериниң ажыл-чорудулгазының шынарлыг көргүзүглери дээш;

эртем чадазы дээш;

хүндүлүг ат;

үзүктел чок ажылдың үргүлчүлели;

ажылдың түңнелдери-биле шаңнал төлевирлери дээш, оон-даа өске.

Идиг бээр ужур-утканың өске төлевирлери ажылдап турар хоойлу чогаадылгазынга дүүштүр адырлар аайы-биле албан черлериниң ажылдакчыларының күш-ажыл төлевириниң системаларының дугайында дүрүмнерде көрдүнген.

11. Албан чериниң ажыл-чорудулгазының шынарлыг көргүзүглери адырлар аайы-биле күрүне даалгаларын херекке ап, адырлар аайы-биле албан черлериниң ажылдакчыларының күш-ажыл төлевириниң системаларының дугайында дүрүмнерде көрдүнген.

12. Албан чериниң ажылдакчыларынга идиг бээриниң деткимче төлевирлерин боттандырарының хемчээлдери, негелделери болгаш чуруму коллективтиг керээде ол чок болза, күш-ажыл фондузунуң кызыгаарынга албан чериниң локальдыг нормативтиг актызында быжыглаттынган, үстүкү хемчээлдери тодаргай кижиге хамаарыштыр кызыгаарлаттынмас.

13. Идиг бээр төлевирлерни, оларны ажыглаарының чурумунуң негелделерин тургузуп тургаш, соңгулдалыг профэвилелиниң азы ажылдакчыларның өске-даа төлээлекчи органының саналын өөренип көөр.

14. Идиг бээриниң төлевирин тургузар дугайында шиитпирни албан чериниң удуртукчузунуң доктаалы-биле хевирлээр.

15. Ажылдакчыларның күш-ажыл төлевириниң идиг бээр деткимче кезээниң хемчээлин албан чериниң күш-ажыл төлевириниң фондузундан 20 хуу чедир хемчээлге тургузарын сүмелеп турар.

V. Удуртукчуларның, ооң оралакчыларының болгаш кол бухгалтерлерниң күш-ажылының төлевириниң чуруму болгаш байдалы

16. Албан чериниң удуртукчуларының, оларның оралакчыларының болгаш кол бухгалтериниң шалың төлевири албан-дужаал шалыңнарындан, компенсация болгаш идиг бээр деткимче ужур-уткалыг төлевирлерден тургустунар.

17. Албан чериниң удуртукчуларынга шалың болгаш хемчээли албан чериниң хамааржып турары удуртукчуларның шалың төлевириниң талазы-биле бөлүктү кичээнгейге ап, башкарылгазынга албан чери кирип турар Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының органының оларның-биле күш-ажыл керээлерин чарып турда, тургустунар.

18. Албан чериниң удуртукчуларының күш-ажылының талазы-биле бөлүктерни көргүзүп турар көргүзүглерден хамаарыштыр, а ол ышкаш удуртукчузунуң күш-ажылынга салдарлыг факторлардан (техниктиг хандырылгазы, ажылдакчыларның саны, тургузугларының салбырларының бары) хамаарыштыр албан чери ооң эргелелинде турар Тыва Рреспубликаның күүсекчи эрге-чагыргазының органы тургузар.

19. Албан чериниң удуртукчуларының оралакчыларының болгаш кол бухгалтериниң албан-дужаал шалыңнарының хемчээли ол албан чериниң удуртукчузунуң шалыңнарындан 7-20 хуу куду болур.

20. Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың нормативтиг эрге-хоойлу актыларынга дүүштүр албан черинде ажыглап турар компенсация хевирлиг төлевирлерни тыпсып болур.

21. Ук албан чери ооң эргелелинде турар Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органы албан чериниң удуртукчузунга идиг бээр деткимче хевирлиг төлевирлерни тургузуп болур.

22. Албан чериниң удуртукчузунга идиг бээр деткимче хевирлиг төлевирлерни Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга адырының органының бадылааны албан черлериниң удуртукчузунга идиг бээр материалдыг деткимче дугайында негелделер езугаар, удуртукчунуң оралакчыларынга болгаш кол бухгалтерге албан черлериниң ажылдакчыларынга идиг бээр материалдыг деткимче езугаар төнчү түңнелинче угланган шынарлыг ажыл-чорудулгазындан хамаарыштыр төлээр.

23. Албан черлериниң удуртукчуларынга идиг бээр материалдыг деткимчеге аңгылаан саң-хөө чылында ажыглаттынмаан күш-ажыл төлевириниң фондузундан акша-хөреңгилерни ол албан чериниң ажылдакчыларынга идиг бээр материалдыг деткимче кылдыр чорудар.

24. Бир эвес тургузукчу документилер езугаар албан чери сайгарлыкчы ажыл-чорудулгадан болгаш өске-даа орулгалардан хевирлеттинген орулга эккээр ажыл-чорудулганы чорудар эргези көрдүнген болза, күш-ажыл төлевириниң фондузунуң кызыгаарында албан чериниң удуртукчузунга идиг бээр деткимче төлевирниң хемчээли тургузуг кезектерниң удуртукчуларынга төлевирниң ортумак хемчээлинден улгатпас болгаш тускай мергежилдиглерге 30 хуудан улгатпас болур ужурлуг.

25. Албан чериниң удуртукчузунуң шалыңы албан чериниң ажылдакчыларының санап кааан ортумак шалыңының 3 дакпыр хемчээлинден улгатпас ужурлуг.

Албан черлериниң ажылдакчыларының ортумак шалыңы албан чериниң ажылдак-

чыларының, удуртукчудан аңгыда, шупту ажылдакчыларның чылда болгаш айларның санынга ортумак даңзы езугаар санынга күш-ажыл төлевириниң фондузун үлээнинден тодараттынар.

Бир эвес албан чери албан чериниң удуртукчузунуң ортумак шалыңын төлээр үеге, бир чыл четпээн болза, санаашкынны херек кырында ажылдаан үезиниң дургузунда бердинген чүүлдер ажыглаттынар.

Чаа ажыттынган албан черинге ажылдакчыларның ажыл төлевири бадылаан штат санынга болгаш күш-ажыл төлевириниң фондузу-биле тодараттынар.

Бир эвес албан чериниң ажылдакчыларының шалыңы индексацияга таваржыр болза, ол албан чериниң удуртукчузунуң шалыңын база индексация езугаар төлээр.

VI. Түңнел негелделер

26. Күш-ажыл нормазының үезин болгаш ажылдың нормазын долузу-биле күүсеткен куду квалификациялыг ажылдакчының шалыңы Тыва Республиканың кудуку шалың дугайында девискээр чөпшээрежилгезинде тургускан кудуку шалыңдан эвээш болбас ужурлуг.

27. Удуртукчуларның, албан-хаакчыттарның, тускай мергежилдиглерниң албандужаал шалыңнары болгаш ажылчыннарның шалыңнары идиг бээр деткимче болгаш компенсация төлевирлерге район коэффициентизи болгаш Кыдыкы Соңгу чүк болгаш аңаа деңнээн хуу немелделери санаттынар. Мөңгүн-Тайга кожуунга суг чок болгаш бедик даглыг дээш немей коэффициент санаттынар.

28. Бюджет организацияларының ажыл төлевириниң индексациязы күштүг болуп турар хоойлужудулга езугаар санаттынар.

29. Ажылдакчы болгаш ажыл берикчизиниң аразында ажыл төлевирин тургузар болгаш төлээр талазы-биле чөрүлдээлерни Россия Федерациязының Күш-ажыл кодекизиниң 384 чүүлү езугаар албан черлеринде тургускан күш-ажыл чөрүлдээлериниң талазы-биле комиссияга көөр. Хуу күш-ажыл чөрүлдээзин көөрүнүң чурумун Россия Федерациязының Күш-ажыл кодекизиниң 387-389 чүүлдеринде тодараткан.

«2008 чылда Тыва Республиканың стационарлыг албан черлеринде өскүс болгаш ада-иезиниң хайгааралы чок арткан уругларның диспансеризациязын эрттирериниң дугайында» Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың июнь 25-те №390 доктаалынга өскерилгелер киирериниң дугайында

2008 чылдың декабрь 12 №730 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының Чазааның 2008 чылдың октябрь 1-де «Россия Федерациязының Чазааның 2007 чылдың декабрь 29-та №945 доктаалынга өскерилгелер киирер дугайында» №735 доктаалынга дүүштүр Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың июнь 25-те «2008 чылда Тыва Республиканың стационарлыг албан черлеринде өскүс болгаш ада-иезиниң хайгааралы чок арткан уругларның диспансеризациязын эрттирериниң дугайында» №390 доктаалынга дараазында өскерилгелер киирер:

1) эгезин дараазында эдилге-биле номчуур:

«Стационарлыг албан черлеринде турар өскүс болгаш амыдыралының аайы-биле берге байдалда турар уругларның диспансеризациязын эрттирериниң дугайында»;

2) 2-ги пунктуда «Тыва Республиканың стационарлыг албан черлеринде өскүс болгаш ада-иезиниң хайгааралы чок арткан уруглар» деп сөстерни «Стационарлыг албан черлеринде өскүс болгаш амыдыралының аайы-биле берге байдалда турар уруглар» деп сөстер-биле солуур;

3) 3-кү пунктуда Тыва Республиканың стационарлыг албан черлеринде өскүс болгаш ада-иезиниң хайгааралы чок арткан уруглар» деп сөстерни «Стационарлыг албан черлеринде өскүс болгаш амыдыралының аайы-биле берге байдалда турар уруглар» деп сөстер-биле солуур;

4) айыткан доктаалда бадылаан план-графиктиң эге адында «Тыва Республиканың стационарлыг албан черлеринде өскүс болгаш ада-иезиниң хайгааралы чок арткан уруглар» деп сөстерни «Стационарлыг албан черлеринде өскүс болгаш амыдыралының аайы-биле берге байдалда турар уруглар» деп сөстер-биле солуур;

3 графада «КӨА «Республиканың VIII хевирниң школа-интернады» дээн одуругда «221» деп саннарны «193» деп саннар-биле солуур;

3 графада «Чылда шупту» болгаш «Ниитизи-биле чылда(гр. 3+гр. 4)» дээн одуругларда «531» дээн саннарны «503» деп саннар-биле солуур.

2. Тыва Республиканың стационарлыг албан черлеринде өскүс болгаш амыдыралының аайы-биле берге байдалда турар уругларның диспансеризациязын эрттирериниң немелде план-графигин бадылаар.

3. Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

4. Бо доктаалдың күүселдезиниң хыналдазын Тыва Республиканың Чазааның Аппарадының мурнады хөгжүдер национал төлевилелдерни боттандырар талазы-биле эргелелинге дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш.ИРГИТ.

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың декабрь 12-де №730 доктаалы-биле бадылаан

Тыва Республиканың стационарлыг албан черлеринде өскүс болгаш амыдыралының аайы-биле берге байдалда турар уругларның 2008 чылда диспансеризациязының немелде план-графиги

Стационар албан чериниң ады	Уругларның саны	Хуусаазы	Диспансеризация эрттирер КМККАЧ
1. «Республиканың кадет школа-интернады» КӨАЧ	50	декабрь	«хоорайның уруглар поликлиниказы»
2. Р.Кенденбиль аттыг хөгжүм уран чүүл школа-интернады	109	декабрь	хоорайның уруглар поликлиниказы;
3. Республиканың дыңнавас уругларның 1-ги хевирниң школа-интернады	64	декабрь	хоорайның уруглар поликлиниказы;
4. Эмнеп-эдип болгаш аңгылап өөредир «Надежда» школа-интернат	40	декабрь	хоорайның уруглар поликлиниказы;
5. Республиканың уруглар бажыңы	42	декабрь	республиканың уруглар эмнелгези;
6. Өскүс уругларга республиканың школа-интернады	8	декабрь	республиканың уруглар эмнелгези;
7. Өскүс болгаш ада-иезиниң хайгааралы чок арткан уругларга республиканың уруглар бажыңы	9	декабрь	республиканың уруглар эмнелгези;
8. «Светлячок» уруглар сады, дыңнаары багай уруглар бөлүктери	17	декабрь	хоорайның уруглар поликлиниказы;
9. Республиканың уругларга «Гуманный» хоргаадал төвү	60	декабрь	хоорайның уруглар поликлиниказы;
10. Республиканың өг-бүлеге болгаш уругларга социал дуза чедирер «Поддержка» төвү	30	декабрь	хоорайның уруглар поликлиниказы;
11. Бай-Тайга кожууннуң «Өг-бүлеге болгаш уругларга социал дуза чедирер төвү»	15	декабрь	республиканың уруглар эмнелгези; Бай-Тайга КТЭ, республиканың уруглар эмнелгези;
12. Бай-Тайга кожууннуң «Санаторий школазы»,	31	декабрь	Бай-Тайга КТЭ, республиканың уруглар эмнелгези; Бай-Тайга КТЭ;
13. Барыын-Хемчик кожууннуң «Назы четпээннерге социал хоргаадал төвү»	20	декабрь	Ак-Довурактың уруглар эмнелгези республиканың уруглар эмнелгези;
14. Барыын-Хемчик кожуунда VI хевирниң даяныл-шимчээр аппарадының талазы-биле кемниг уругларга МӨАЧ	28	декабрь	Ак-Довурактың уруглар эмнелгези, республиканың уруглар эмнелгези;
15. Ак-Довурак хоорайда элээдилерниң болгаш уругларның социал хоргаадал төвү	24	декабрь	Ак-Довурактың уруглар эмнелгези, республиканың уруглар эмнелгези;
16. Ак-Довурак хоорайда республиканың VI хевирниң тускай школа-интернады	50	декабрь	Ак-Довурактың уруглар эмнелгези, республиканың уруглар эмнелгези;
17. Чөөн-Хемчик кожуунда «Өг-бүлеге болгаш уругларга социал дуза төвү»	35	декабрь	Чөөн-Хемчик КТЭ, республиканың уруглар эмнелгези;
18. Хөндергей суурда Республиканың VIII хевирниң тускай школа-интернады	73	декабрь	Чөөн-Хемчик КТЭ, республиканың уруглар эмнелгези;
19. Чыргакы суурда «Санаторий хевирлиг школа-интернат»	35	декабрь	Чөөн-Хемчик КТЭ, республиканың уруглар эмнелгези;
20. Каа-Хем кожуунда «Өг-бүле болгаш уругларга социал дуза төвү»	20	декабрь	Каа-Хем КТЭ, республиканың уруглар эмнелгези;
21. Дерзиг-Аксыда «Психоневрологтуг интернат»	160	декабрь	Каа-Хем КТЭ, республиканың уруглар эмнелгези;
22. Черби суурда республиканың VIII хевирниң тускайжыттынган школа-интернады	83	декабрь	Кызыл кожууннуң КТЭ, республиканың уруглар эмнелгези;
23. Кызыл кожуунда «Өг-бүле болгаш уругларга социал дуза төвү»,	30	декабрь	Кызыл кожууннуң КТЭ;
24. Элегес-Аксы суурда республиканың VIII хевирниң тускай коррекциялыг школа-интернады,	86	декабрь	Кызыл кожууннуң КТЭ;
25. Өвүр кожуунда «Өг-бүле болгаш уругларга социал дуза төвү»,	10	декабрь	Өвүр КТЭ, республиканың уруглар эмнелгези;
26. Бии-Хем кожуунда «Өг-бүле болгаш уругларга социал дуза төвү»,	10	декабрь	Бии-Хем КТЭ, республиканың уруглар эмнелгези;
27. Сүт-Хөл кожуунда «Өг-бүле болгаш уругларга социал дуза төвү»,	20	декабрь	Сүт-Хөл КТЭ, республиканың уруглар эмнелгези;
28. Республиканың өскүс уругларга өг-бүле хевирлиг бажыңы, Межегей, Таңды кожуун,	44	декабрь	Таңды КТЭ;
29. Кызыл-Арыгда VIII хевирниң тускайжыттынган школа-интернады,	114	декабрь	Таңды КТЭ;
30. Сой суурда санаторий школазы	66	декабрь	Таңды КТЭ;
31. Таңды кожуунда «Өг-бүле болгаш уругларга социал дуза төвү»,	15	декабрь	Таңды КТЭ;
32. Тес-Хем кожуунда «Өг-бүле болгаш уругларга социал дуза төвү»,	20	декабрь	Тес-Хем КТЭ;
33. Улуг-Хем кожуунда «Өг-бүле болгаш уругларга социал дуза төвү»,	10	декабрь	Улуг-Хем КТЭ, республиканың уруглар эмнелгези;
34. Чаа-Хөл кожуунда «Өг-бүле болгаш уругларга социал дуза төвү»,	10	декабрь	Чаа-Хөл КТЭ, республиканың уруглар эмнелгези;
Ниитизи-биле	1438		

Тыва Республика талазы-биле 2008 чылдың IV кварталынга 2001 чылдың девискээр чаңгыстап санааның болгаш 2001 чылда федералдыг чаңгыстап санааның тудугнуң смета өртээниң өскерилгенинге дифференциалдыг индекстерни ажыглаарының дугайында

2008 чылдың декабрь 18 №746 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының Девискээр хөгжүлдезиниң яамызының 2008 чылдың октябрь 14-те «2008 чылдың IV кварталында тудуг-монтаж ажылдарының өртээниң, ооң иштинде тудуг материалдарының, күш-ажыл төлевириниң болгаш машиналар болгаш механизмнерниң ажыглалының смета өртээниң өскерилгенининиң индекстери» №26064-СК/08 чагаазын күүседири-биле Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың девискээринге 2008 чылдың IV кварталында Тыва Республикага Россия Федерациязының Девискээр хөгжүлдезиниң яамызының девискээрде сүмелээни 2001 чылдың чаңгыстаан өртектери-биле болгаш 2001 чылдың федералдыг чаңгыстаан өртектеринге капсырылгада киирген смета өртектериниң өскерилгенининиң дифференциалдыг индекстерин 2008 чылдың октябрь 1-ден эгелеп тудуг-монтаж ажылдарын күүсеткен санаашкыннарга ажыглаар.

2. Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

3. Бо доктаалдың күүселдезиниң хыналдазын Тыва Республиканың Тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажыл-агый яамызынга дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

«АЛДЫН ОРТУЗУН» ТЫВАРЫ АРТКАН» ДЕП ЧҮҮЛГЕ ХАМААРЫШТЫР

(Эртемденнер-биле ужуражыышкын соонда «Күлтеген» деп шииниң авторунуң тайылбыры)

«Шын» солуннуң 2009 чылдың февраль 7-де үндүрүлгезинде парлаттынган «Алдын ортузун» тывары арткан» деп чүүлде чамдык частырыглар эрте бергенин барымдаалааш, аңаа хамаарыштыр улуг эвес тайылбыр кылыр ужурга таварыштым. Февраль 4-те В. Көк-оол аттыг хөгжүм-шии театрынга болган ужуражыышкын үезинде бодумнуң чугаалаан сөстеримге доктаап көрейн.

Ук чүүлде «Ону бижип турар үемде Күлтегин дугайында ажыглапкы дег орта чүве чок чорду» дээн домак бар. А херек кырында мээң чугаалааным мындыг: «Кандыг-даа номнарда болгаш шинчилелдерде Күлтегинниң канчаар өлгениниң дугайында медээ тыппадым». Бодалдың ылгалын номчукчу эскерип каан боор. «Күлтегин» деп шиини бижиир мурнунда ооң үезинге хамаарышкан хөй-ле төөгү номнарын, эртем-шинчилел ажылдарын номчуп сайгарган мен. Оон аңгыда эрте-бурунгу түрктерниң даштарда арттырып каан бижимелдери база бар-ла болгай. Ажыглапкы дег чүүлдер дыка хөй, а төөгүлүг чогаал бижип турар кижиниң ол бүгү чүүлдер-биле таныжары, сонуургап турар үезиниң болуушкуннарынче, оларның утказынче ханылап кирери чогаалчының эң бирги хүлээлгези-ле болгай.

«Кижилерниң сагыш-сеткил хоозуралын база Капаган-кагаанның овур-хевирин дамчыштыр илередиксээн мен, ынчангаш ында секс темазы көстүп келгени ол» дээн домакка хамаарыштыр. Бирээде, шииниң нити бодунда тускай секс темазы чок. Ийиде, «Капаган-кагаан биле кыдат херээженниң аразында болуп турар үзүндүде секс элээн ажык апарган эвеспе?» дээн айтырыгга хамаарыштыр харыымның утказы мындыг – мен ону секс көргүзер дээш эвес, а ол маадырның сагыш-сеткилиниң кудулап батканының демдээ кылдыр бижээн мен. Ол үеде түрктерни башкарып чораан Капаган-кагаан херек кырында өске кижи турган дээн хевирлиг бодалдар база дыңналды. Ынчалза-даа төөгү материалдарындан алырга, эрге-чагырга дээш бар шаа-биле тутчуп, дүрүм хажыдып, эрге-чагырганы бодунуң оглу Кучук хаанга дамчыдып бээр дээш, оон-даа өске шынныг эвес чүүлдерни кылып чораан кижи дээрзи билдинип кээр. Төөгү-биле алырга, Билге биле Күлтегин алышкылар иелээ баргаш, ол дээш Кучук хаанны өлүрүп каапкан-на болгай. Ажыы-биле чугаалаарга, база-ла эрге-чагырга дээш кээргел чок демисел-дир. Ынчалза-даа ол ийи алышкының чонга кылган эки үүле-херээ оон хөй дээрзин даштарда бижиктер херечилеп турар. Ынчангаш шииде Капаган-кагаан чүгле бодунуң эрге-ажыын, чыргал-тамчыын бодаан кижи болуп турар, а ооң удурланыкчылары Билге биле Күлтегин бир дугаарында чоннуң аас-кежиин бодап, ол дээш тулчуп чоруур маадырлар болуп турар. Шии дээрге чүнүң-даа мурнунда уран чүүл чогаалы дээрзин утпаалыңар, аңаа чогаадыкчы бодалды чидии-биле көргүзер чөрүлдээ албан турар ужурлуг.

Ужуражылгага көдүрлүп турган өске-даа айтырыгларга хамаарыштыр каш сөстен база немеп каап көрейн. Чижээлээрге, Ак-Сылдыстың бижээн уштуп турар чылдагааны – улуска кыжаныр дээш эвес, а ынакшылга шынчы бердинген кыстың бодунуң арыг адын камгалаар дээш, бодунуң амы-тынынга четтине бээринге-даа беленин көргүзүп турар. Ол бижекти бодунче арнып аар ужурлуг, а премьера үезинде аныяк артистер сүрээдээш, аңаа бичии чазыпкан боор болур.

Ынакшыл темазы хөй черни ээлей берген дээн хевирлиг бодалдар база дыңналды. Чогум шииниң нити тургузуунда ынакшыл темазы ындыг-ла хөй чер ээлевейн турар, ынчалза-даа ынакшыл темазының бодунуң хуулгаазын күжү ындыг – ол көрүкчүнүң кичээнгейин дораан-на хаара тудуп аар. Оон аңгыда ынакшыл темазының романтиктиг агымы чок турган болза, өлүрүүшкүн сценазы төөгүде болганы хевээр анаа-ла эрге-чагырга хунаашкан улустуң ханныг-чинниг, чүдек-бужар өлүржүүшкүнү боор артып каар турган. А ол болуушкун акышкыларның дыка хөй үе иштинде үргүлчүлээн кам-хайыра чок, кадыг-дошкун чаа-дайындан эглип келген үезинде болуп турарын база сагындырып каайн. Чаңгыс чылдагаан-биле эвес, а ол-ла бүгү айыткаым темаларның агымнарының чаңгыс черге чаңгыс өйде үскүлежип келгениниң түңнелинде болган болуушкунның иштики утказы нарын болбайн канчаар.

Тонукөк биле Билге-кагаан ийи дугаар чергеде апарган дээн бодалдар база турду. Шиини кичээнгейлиг көөр болза, олар бүгү улуг күрүнени мерген угааны-биле уштап-баштап турар, ырак-узак бодалдыг политик башкарыкчылар дээрзи билдинип кээр. Оон аңгыда шии чогаалының уран чогаалдың өске хевирлеринден ылгалдыг бир нарын талазын маңаа айтып каап көрейн. Ол чүл дээрге улгатса-ла 2 шак иштинде болур көргүзүгнүң дургузунда шииниң маадыр бүрүзү бодунуң аажы-чаңын, үзел-бодалын, сорулгазын, психологиязын көргүзүп четтигиптер ужурлуг. Олла үе иштинде шииниң болуушкуннары шимчеп, чөрүлдээзи дээди чадазынга четкеш, кандыг-ла-бир арга-биле чештинер ужурлуг. Оон аңгыда драматургияның хажыдып болбас иштики дүрүмнери (чижээлээрге, драматиктиг перипетия хоойлузу) кандыг-даа хоойлу-дүрүмден артык кадыг болгаш шириин, оларны бичии-ле сагывайн баар болза, ол чогаал шии болбайн баар. Бо-ла бүгүнүң түңнелинде драматург кижи маадыр бүрүзүнүң бүдүн шии дургузунда кайы-хире үени ээлеп, шииниң каш хуузун бодунче ап турарын математик ышкаш санаар апаар. База бир демдеглеп каары артык эвес чүүл – чогаалчының шиизи биле режиссернуң ол шиини сценага тургусканы – ийи аңгы чогаадыкчы көрүш-түр, акцентилер албан дүгжүп турарын чедип аары белен эвес.

Кыдаттар болгаш Улуг кыдат хана дугайында бодалдарга хамаарыштыр бо хүннерге чедир кол-кол төөгү номнарында түрк дылдыг аймак-чоннарның кол дайзыны табгач-кыдаттар деп бижип турар болгай. «Күлтегинге тураскааткан улуг бижикте» табгач-кыдаттар түрктерже халдап келгенин дорт бижип каан. А табгач дээрге кыдаттар эвес боор болур дээн бодал төөгү эртеминде база чаа чүүл, орустаарга, гипотеза, версия боор болур. А Улуг кыдат хананы тударының мурнунда-даа, соонда-даа кыдат күрүне эжелекчи походтарны чорудуп турганын төөгү номнарындан хөйнү номчуп билип ап болур бис. Оон аңгыда кыдат күрүне түрк дылдыг чоннарның аразынга иштики чөрүлдээлерни политиктиг аргалар-биле үргүлчүле тывылдырып, өөскүдүп турганын база-ла төөгү эртеминиң материалдарындан билип ап болур бис. Ындыг-ла тайбың күрүне болза ол болуушкуннарның соонда каш чүс чыл эрткенде, Чиңгис-Хаанны: «Кыдат императорнуң мурнунга ооң чагырткан оглу мен деп сөгүр!» деп негээр турган бе? Ындыг-ла тайбың күрүне болза, бис, тывалар, канчап чоокку үеге чедир Маньчжур Кыдаттың Цинь империязының составынче кирип турган бис? Ындыг-ла тайбың күрүне болза, канчап бо үеде Тибетте дүшкүүрлүг байдал туруп, тибет чоннуң дыка хөйү чуртундан ырадыр дезер ужурга таваржып турарыл? Аңгы-аңгы үелерде аңгы-аңгы императорлар болгаш коммунистиг удуртукчулар башкарып турган-даа болза, политиказының иштики угланыышкынының улуг-ла өскерилге чок артканын бо хүннерде безин көрүп билип турар болгай бис. Россияның Ыраккы Чөөн чүгүнде моон-биле холбаштыр тургустунуп келген нарын байдалды массалыг информация чепсектери барык-ла хүн бүрүде чырыдып, дүвүрелдиң коңгазын соп турар болгай. Шиини бижиирде, мен анаа-ла ындыг болган боор оң дээш чогаадып орбаан-на болгай мен. Ук үени эртем езузу-биле шинчилээри маңаа эргежок чугула. Ол билиглерге даянып алгаш, автор бодунуң илередиксээн бодалдарын уран чүүлдүң аргалары-биле көргүзерин чедип аары база-ла бар. Илеткел, дыңнадыг азы эртем ажылының дылы-биле эвес, а уран чүүлдүң дылы-биле.

Оон аңгыда кичээнгейлиг көрүкчү шииниң кол сорулгазы эрте-бурунгу үеде амгы Афганистанга чедир дайылдажып четкен мындыг улуг маадырларлыг чораан бис деп көргүзери эвес дээрзин эскерген боор. Күлтегин бодунуң монологунда адаан-өжээнни, ханныг-чинниг дайыннарны буруушаап (!), кижи бүрүзүнүң амы-тынының болгаш сеткил-сагыжының үнелииниң дугайында чугаалап турар болгай. Ооң мурнунда ышкаш өлүмнүг чепсек тудуп алгаш чаалажып чоруур кижи эвес, а хөйнү бодап чоруур ханы сагыш-сеткилдиг, угаан-бодалдыг кижи дээрзи оон көстүп турар.

Эрте-бурунгу түрктерни чүгле амгы үениң турктары-дыр деп билип турар улус чамдык эртемденнер аразында безин бар боордур. Маңаа хамаарыштыр түрк деп сөстүң эрте-бурунгу дылда утказы түрлүг-күчүлүг турган дээрзин катап база сагындырып кагза, артык эвес боор. Чаңгыс дылдыг төрел аймактарның түрлүг эвилелин түрктер деп турганы ол. А ол эвилелдиң хөй санныг өзек аймактарының бирээзи түлүштер турган дээрзин Л.Н. Гумилевтуң, С. Каржаубайның болгаш оон-даа өске хөй эртемденнерниң шинчилелдеринден билип ап болур. А ол чоннарның чүдүлгезиниң дугайында даштарда бижиктер боттары-ла чугаалап турар. Ол чүл дээрге Деңгер (Тэнгри) чүдүлгези-дир. Ук бижимелдерде чугаа чүнүң-даа мурнунда «Тэнгри-Адам, Чер-Ием» деп эгелеп турар болгай.

Шииниң база-ла чүдүлге-биле холбаалыг маадыры Кудус-оолду улус хам кижи деп билип турар хевирлиг. А херек кырында ол маадыр сээдең аарыы-даа, шала хамчыыргайы-даа билдинмес кижи кылдыр бижиттинген. Анаа-ла сээдең аарыг кижи бе дээрге, чүвени өттүр көрүп, оштап чугаалаптар шынарлыг, шак ындыг улуска хамаарылга бурун шагда бир тускай турган болгай. Кудус-оолдуң шак ындыг билдинмес бүдүжүн шииниң өске маадырларының аңаа хамаарылгазындан билип ап болур. Чамдык улус оон коргар, чамдыктары ону кээргээр, үшкүлери ону херекке албас азы шуут-ла ческинер, а дөрткүлери ооң чугаа-сөзүн оваарып дыңнап ап чоруур дээн чижектиг. Оон аңгыда Кудус-оол бөдүүн чоннуң сагыш-сеткилиниң илередекчизи база болуп турар. Бурунгу түрк үеде хам улуска хамаарылга ындыг улуг хүндүткелдиг турбаан дээн аянныг бодал база эртемденнерден дыңналды. А төөгү материалдарындан алырга, ол үеде-ле дээр болгаш чер, суг ыдыктаашкыннарын хам езу-биле эрттирип турганы билдинип турар.

Түңнелинде чугаалап каар чүүлүм – бир эвес шииниң идеязын болгаш утказын чаңгыс сөс азы домак-биле илередиптер турган болза, ол шиини бижээн-даа херээ чок боор ийик.

Эдуард МИЖИТ,
ТР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы.

ҮСТҮҮ-ХҮРЭЭНИ ӨӨРЕНИП ШИНЧИЛЭЭРИ

Тываның гуманитарлыг шинчилелдер институду чылдың-на Эртем хүнүнге тураскааткан үнүүшкүннүг эртем-методиктиг семинарларны эрттирери чаңчылчый берген.

Бо чылын база институттуң коллективи ук ажылын уламчылап, февраль 4-те Чөөн-Хемчик кожуунга «Тыва чоннуң сагыш-сеткил культуразы болгаш Үстүү-Хүрээ база оларны өөренип шинчилээри» деп темага семинарны эрттирген. Чадаананың 4 дугаарлыг школазының залынга болуп эрткен семинарга кожууннуң ол-бо школаларындан чыглып келген башкылар оларга аалдап келген эртемденнерниң дыңнадыгларын болгаш илеткелдерин улуг сонуургал-биле дыңнааннар. ТГШИ-ниң директору, филология эртемнериниң доктору, академик К.А.Бичелдей семинарның эгезинде тыва чоннуң төөгүзүнүң, культуразының чамдык айтырыгларынга доктаап тура, Чөөн-Хемчик кожууннуң төөгү, культура талазы-биле онзагай черлерниң санынга кирерин демдеглээн. Аңгы-аңгы үелерде ооң девискээринге бүгү Тываның төөгүзүнге, культуразынга болгаш эртеминге балалбас исти арттырып каан эвээш эвес ат-сураглыг кижилер чурттап-ажылдап чораан, янзы-бүрү төөгү ужур-дузалыг болуушкуннар болуп эртип тургулаан. Оларның шуптузу долу, четче шинчилеттинген деп болбас, кылыр ужурлуг ажылдар ам-даа хөй. Моон-биле холбаштыр К.А.Бичелдей чоннуң төөгүзүнүң, культуразының дээжи байлактарын делгем болгаш ханызы-биле ажыдып, чонга, ылаңгыя аныяк-өскенге чедиреринге тус черде чурттап-ажылдап чоруур башкыларның, тускай мергежилдиглерниң болгаш өске-даа сонуургалдыг кижилерниң ролю улуг дээрзин онзагайлап айытпышаан, тодаргай темаларга материалдар чыып ажылдаарынга хамаарыштыр семинарга киржип келген башкыларга ажыктыг сүмелерни берген.

Культурология эртемнериниң доктору В.Ю.Сюзюкей база «Тыва хөгжүм болгаш чоннуң сагыш-сеткил культуразы» деп темага дыңнадыынга тыва хөгжүмнүң чамдык теоретиктиг айтырыгларын (тыва хөгжүмнүң үндезиннери болгаш Европа хөгжүмүнден ылгалдыы) база ооң сагыш-сеткил культуразынга ужур-дузазын чырыткан. Эртемденниң солун болгаш бадыткалдыг тайылбырлары дыңнакчыларны бүрүнү-биле хаара тудуп, угаан-бодалын-даа, сагыш-сеткилин-даа күштүг-биле хайныктырган. ТГШИ-ниң эртем ажылдакчылары Ч.М.Доржу, М.Б.Кунгаа, Л.К.Хертек, Б.Б.Монгуш, О.В.Дамбаа, Ч.М-Х.Бавуу олар база тыва төөгүнүң, культураның янзы-бүрү айтырыгларынга доктаап, оларга хамаарыштыр боттарының идея-бодалдары, хайгааралдары-биле үлешкеннер.

Чаңчылчааны езугаар эртем-методиктиг семинарның ажылы чүгле эртем ажылдакчыларының кылганы дыңнадыглар-биле кызыгаарлаттынмаан. Оларга немештир Чадаананың 3 дугаар школазының өөреникчизи Буянмаа Биче-оол, Бажың-Алаак школазының өөредилге эргелекчизи О.М.Монгуш база Чадаананың кежээки школазының тыва дыл, чогаал башкызы Б.Д.Саая тус-тузунда солун дыңнадыгларны кылгылаан. Ылаңгыя Б.Биче-оолдуң «Төөгүнүң бир арны: Алдыы-Хүрээниң сөөлгү кумзады Куулар Шымбай-оол Дажы-Торлук оглунуң салым-чолу» деп темага кылган дыңнадыы бүгүдениң кичээнгейин хаара тудуп, бедик үнелелди алган. Семинарның башкарыкчызы К.А.Бичелдей ону бичии эде-хере тыртып, чедир кылып ажылдааның соонда парладырын сүмелээн.

Семинарның түңнел кезээнге ооң киржикчилери боттарының санал-оналы, бодалдары-биле солушканнар.

Маргарита КУНГАА,
ТГШИ-ниң эртем секретары.

Афганистандан совет шериглерни үндүргенинден бээр 20 чылын демдеглээни

АНЫЯК САЛГАЛ УТПАЗЫН ДЭЭШ...

Совет шериглерни Афганистандан үндүргенинден бээр 20 чыл оюнга тураскаатткан аңгы-аңгы культура-массалыг, спортчу хемчеглер республиканың найысылалы Кызыл хоорайга болуп эрткен.

Тываның В. Көк-оол аттыг хөгжүм-шии театрынга ачы-буян концерти февраль 14-те болган. Концерт эгезинде «Афганистанның хоочуннарының российжи эвилели» хөй-нийти организациязының Тывада салбырының даргазы Л.Кара-оол, ТР-ниң Чазааның Даргазының өмүнээзинден Чазак Даргазының Канцеляриязының удуртукчузу А.Г. Веледеев, ТР-ниң хоочуннар чөвүлелиниң даргазы К.Маспык-оол, ТР-ниң Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутады В. Бартына-Сады олар сөс ап чүве чугаалааш, интерналчы-афганчыларга байыр чедирип, чедиишкиннерни күзээн.

К.Маспык-оол «Бүгү-российяның шериг албанының хоочуннарының организациязының 50 чылы» деп юбилей медальдарны Л. Кара-оолга, Кызылдың №12 школазының директору Л.Тас-оолга, ол школада афганчы-дайынчылар музейиниң эргелекчизи, башкы О.Чаш-оолга тывыскан.

Кызылдың № 12 интернационалчы дайынчылар аттыг школаның музейинде.

Ооң соонда Российяның болгаш Тываның алдарлыг артизи, ТР-ниң Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутады Галина Мунзуктуң башкарып эрттиргени солун концертти чыылганнар көрген.

Ол ышкаш «Афганистан – аарышкывыс болгаш дүвүреливис» деп шериг-патриотчу ырылар конкурузунга чүгле афганчылар эвес, аныяктар база идепкейлиг киришкен.

Февраль 14-15 хүннеринде Кызылда «Херел» спорт залынга республиканың уругларның болгаш элээдилерниң спорт школаларының аразынга хостуг хүрешке афганчыларның «Дайынчы акыдуңма чорук» хөй-нийти организациязының шаңналы – Тыва Республиканың кубогу дээш маргылдаа болуп эрткен. Маргылдааның байырлыг ажыдыышкынынга ТР-ниң Чазааның Даргазы Шолбан Кара-оол база киришкеш, сөс ап чүве чугаалааш, афганчыларның өзүп орар салгалдың ортузунга шериг-патриотчу, мөзү-шынар кижизидилгезиниң талазы-биле чорудуп турар ажылын онзалап демдеглээш, 1995 чылдан бээр эртип турар бо маргылдааның ужур-утказын чугаалап, афганчыларның элээдилерниң күш-дамыр белеткелинче база улуг кичээнгейни салып, спортчу маргылдааларны эрттирип турарынга бедик үнелелди бергеш, афганчыларга, спортчуларга байыр чедирип, чедиишкиннерни күзээн.

1993-94 чылдарда төрүттүнген өзүп орар мөгелер ортузунда чаңчыл апарган бо маргылдаага кожууннардан болгаш Кызыл, Ак-Довурак хоорайлардан 14 команда киришкен. Ийи хүн иштинде мөгелерниң ачыр-дачыр тудушканының соонда, бирги черни Улуг-Хемниң командазы алгаш, кубок, телевизор-биле шаңнаткан. Команданың кежигүннери мөгелерге дипломнарны, медальдарны база өртектиг белектер – пылесостарны, спортчу хаактарны тывыскан. Ийиги черни Кызыл хоорайда «Спортчу демисел» клувунуң, үшкү черни база-ла Кызылда уругларның болгаш элээдилерниң спорт школазының командалары алгаш, кубоктар, өртектиг белектер-биле шаңнаткан. Командаларның мөгелеринге дипломнарны, медальдарны база белектерни тывыскан **(чурукта).**

Февраль 15-те Кызылдың №12 интернационалчы дайынчылар аттыг школага ужуражылгалар болган. Школаның удуртулгазы, башкылар, өөреникчилер афганчы-дайынчыларны чечектерлиг уткуп-хүлээп ап, школада тургускан дайынчы алдар музейинге экскурсияны чыылганнарга кылганнар. Өөреникчилер шериг-патриотчу база афган ырларны ырлажып, музейниң экспонаттарынга тайылбырны кылганнар.

Ооң соонда чыылганнар №12 школаның даштында тургускан афган дайынының киржикчилеринге тураскаалга чечектерни салып, сактыышкын езулалын кылган. Афганчылар ол ышкаш Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилеринге тураскаалга, ТР-ниң Иштики херектер яамызының даштында тургускан дайынчы албан-хүлээлгезин күүседип турааш чок болган шагдаа ажылдакчыларынга тураскаалга база чечектерни салып, хүндүткелдиң мөгейиг езулалын кылганнар.

Совет шериглерни Афганистандан үндүргенинден бээр 20 чылынга тураскааткан культура-массалыг, спортчу хемчеглер үезинде интернационалчы дайынчы хүлээлгезин күүседип чораанннарга юбилей медальдарны тывыскан.

Адыгжы СААЯ.

Авторнуң тырттырган чуруктары.

САХА-ЯКУТИЯГА ТЕАТР ФЕСТИВАЛЫ

Март айның 22-26 хүннеринде Якутияга «Күзенчиг эрик» деп театр фестивалы болуп эртер.

Фестивальдың хүндүлүг аалчызы кылдыр Российяның Театр ажылдакчыларының эвилелиниң даргазы Александр Калягинни манап турар.

Февраль 25-те Сергей Потаповтуң «Дыгын Дархан», Сюзанна Ооржактың «Ангелдер ыглашпас» деп чаа ажылдарын Москвадан келир театр критиктеринге көргүзер.

Оон аңгыда Тываның билдингир режиссеру Алексей Ооржак улустуң тоолчургу чугаалары-биле шиини тургузары-биле апрель айда Якутияже аъттаныптар.

«Тува-Онлайн» медээлер агентилели.

Бодалдар дизии

Кыска амыдыралды кижиге бойдус көрүп каан болур, ынчалзажок эки чурттап эрткен амыдырал дугайында сактыышкын мөңге артар.

Цицерон.

Чер-делегей — делгем театр-дыр, ынчангаш ол-ла озал-ондак, ол-ла хай-халап чүгле өске аттар-биле илереттинер.

Вольтер.

ТУУЙБУ КЫЛЫР МИНИ-ЦЕХТИ ЧАГЫДЫП АП БОЛУР

Кожуун азы суурларга туурйбу кылыр биче азы ортумак хемчээлдиг мини-цех ажыдып алыр күзелиңер бар болза, дериг-херекселди чагыг-биле кылдыртып ап болур силер.

Бүдүрүкчүлүү: шакта 200-тен 1500 чедир туурйбуну бүдүрер.

Туурйбунуң аңгы-аңгы хевирлерин, оон аңгыда өңнүг туурйбуларны база шлакоблокту, опилкоблокту бүдүрер.

Дериг-херекселди канчаар ажылдадырын, өрттедирин дугуржулга-биле өөредип, тускай тайылбырны чорудар. Дой-доовуракты лабораторияга кылып, төлевилел-смета документациязын, бизнес-планны кылырынга дузалажыр.

Адрези: Кызыл хоорай, харылзажыр телефону: **5-72-40** (14.00 шак соонда), сот.: **8-962-061-0097** - Саая М.Б.

Техниктиг негелделерни «ТЫВАЭНЕРГО» ААН-ден алыр

РЭК ТР-ниң ККБ-ниң берип турары техниктиг негелделери күш чок болгаш оларны электри хандырылгазының керээлерин чарарынга хүлээп албазын «Тываэнерго» ААН хереглекчилерге дыңнадып тур. Технологтуг коштунарының талазы-биле РЭК ТР-ниң ККБ-ниң четкилеринден сүмелерни айыткан техниктиг негелделерни «Тываэнерго» ААН берип турар.

Мөңгүн-Тайга кожууннуң Мөген-Бүрен ортумак школазының **Чаяал Сергеевич ОЮННУҢ** адынга 2003 чылда тывыскан Б №0544705 аттестаттың читкенин барымдаалааш, ону **күш чок** деп санаар.

ШЫН

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.
РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:
Кол редактор — 2-01-35, кол редакторнуң оралакчызы —2-19-87, тел/факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91.
КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис — 2-18-10, культура, өөредилге —2-03-88, чагаа —2-03-87, көдээ ажыл-агыйы, очулга — 2-17-09, үлетпүр — 2-40-77. e-mail:shyn@tuva.ru
Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.
Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.
Тираж 8700. Чагыг 17. Номерни парлалгаже дужааганы: график езугаар — 22.00, херек кырында — 20.00.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 Б ОАО Банк "Тувакредит", Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.
Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортаакы Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 2004 чылдың май 14-те эде бүрүткээн.
Херечилелдиң дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.
ТР-ниң «Тываполиграф» унитарлыг курүнениң бүдүрүлгезинге парлаан (Кызыл, Щетинкин-Кравченко, 1).
Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттынган саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар боттары харыылаар.